

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra sociologie a andragogiky

Stáří očima raně dospělých – transkulturní přístup
Old age from the view of early adults - trans-cultural access

Bakalářská diplomová práce

Monika Sklářová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a veškeré použité prameny řádně ocitovala a následně uvedla v seznamu literatury a dalších použitých zdrojů.

V Olomouci dne

Sklářová Monika

Srdečně děkuji paní doc. Mgr. Martině Ciché, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady a čas. Dále děkuji všem respondentům, kteří byli ochotni vést se mnou rozhovor. Touto cestou bych také chtěla poděkovat panu Mgr. Martinu Navrátilovi, Ph.D. za pomoc s kontaktováním romské minority a své rodině za jejich podporu.

Anotace

Práce bude zaměřena na názory a postoje raně dospělých, týkajících se tematiky stáří. Podrobněji budu zkoumat, jak raně dospělí různých kultur vnímají stáří a následně budu jejich postoje porovnávat. Hlavním cílem práce je zjistit, v čem se pohled na stáří u raně dospělých v různých kulturách odlišuje.

Teoretická část práce bude předkládat teoretická východiska pro empirickou část práce, bude podložena literaturou a dalšími relevantními zdroji poznatků. První kapitola je zaměřena na vysvětlení základních pojmů vztahujících se k danému tématu. V druhé kapitole uvedu několik teorií o periodizaci stáří a s tím souvisejícím demografickým stárnutí populace. Třetí kapitola bude pojednávat o změnách biologických, psychických a společenských, které jsou způsobeny stářím. V poslední kapitole popíši stáří ve společnosti a kulturní potřeby seniorů.

Výzkum bude proveden kvalitativní metodou, polostrukturovaným rozhovorem. V této části práce provedu analýzu získaných informací od respondentů, které budu následně porovnávat. V závěru práce budu interpretovat výsledky dat.

Annotation

This dissertation will be focused on opinions and attitudes of early adults, relating to the theme of old age. I will examine in more detail, how early adults of different cultures perceive old age and then I will compare their attitudes. The main objective of this work is to find out, how is the perspective of old age different for adults in various cultures.

The theoretical part will present the theoretical basis for the empirical part will be supported by literature and other relevant sources of knowledge. The first chapter focuses on the explanation of basic concepts related to the topic. In the second chapter I will give several theories about the periodization of age and related demographic aging. The third chapter will deal with the biological, psychological and social changes, which are caused by old age. In the last chapter I will describe the aging in society and cultural needs of seniors.

Research will be conducted by qualitative method, semi structure interview. In this part, I will analyze the information obtained from the respondents, which I will subsequently compare. In conclusion, I will interpret the results.

Obsah

Úvod.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. Vymezení základních pojmů týkajících se tematiky stáří	9
1.1 Stárnutí	9
1.2 Stáří	9
1.3 Gerontologie.....	10
2. Periodizace stáří a demografické stárnutí populace	11
2.1 Periodizace stáří	11
2.2 Demografické stárnutí populace.....	12
3. Změny způsobené stářím.....	16
3.1 Biologické změny.....	16
3.2 Psychické změny	18
3.3 Sociální změny	20
4. Stáří, společnost a kultura	22
4.1 Pohled společnosti na stáří	22
4.1.1 Faktory ovlivňující pohled na stáří.....	23
4.2 Mezigenerační vztahy v rodině	25
4.3 Role seniorů ve společnosti.....	26
4.4 Násilí páchané na seniorech	28
4.5 Sociální potřeby seniorů.....	30
4.5.1 Potřeba sociálního kontaktu	30
4.5.2 Potřeba společenských aktivit	30
4.5.3 Zařízení sociální péče pro seniory.....	32
4.6 Kulturní potřeby seniorů	33
II. EMPIRICKÁ ČÁST	35
5. Cíle výzkumu	35

6.	Charakteristika výzkumného vzorku.....	35
6.1	Seznam respondentů.....	36
7.	Metoda výzkumu.....	36
7.1	Otázky	37
8.	Průběh šetření.....	38
9.	Výsledky výzkumu.....	39
	Závěr.....	49
	Seznam použitých zdrojů	51
	Literatura	51
	Elektronické publikace	53

Úvod

„Někteří považují za znak současné doby oddělování generací. Společnost se díky formování nového systému hodnot nachází na pokraji hlubokých a vážných změn. Dostává se do bodu, v kterém může dojít k odcizení a vzdálení mladých od starých.“¹

V současnosti se mezigenerační vztahy skutečně zhoršily. Dnešní mladá generace má naprosto odlišné systémy hodnot od předcházejících generací a tak mnohdy dochází k vzájemnému neporozumění, nerespektování a odcizení. Oslabení mezigeneračních vztahů je navíc umocněno tím, že raně dospělí v současné době do svého života zahrnují většinou pouze o jeden stupeň starší generaci.

Nemusíme nutně zacházet do dávné minulosti, abychom zjistili, že neúcta ke stáří a starším je stále viditelnější. Stačí, když si pustíme černobílý film a uvidíme, že respekt a úcta byla projevována nejen k mnohem starším lidem. Samozřejmostí bylo, že byl jedinec vychováván celou společností. Nad výchovou a morálkou tedy dohlíželi nejen rodiče a prarodiče, ale také sousedé nebo učitelé ve školách. V nedávné minulosti bylo také zvykem, že se vykalo i rodičům, které se poslouchalo na slovo i v dospělosti.

Jak raně dospělí, tak i další věkové skupiny nerespektují seniory. Setkáváme se dokonce s kriminálními činy, kdy si mladí lidé jako své oběti vybírají právě tuto věkovou skupinu. Je tedy až neuvěřitelné, že během několika desetiletí došlo k takto výrazným změnám ve vztahu mladé generace ke starším lidem.

Ačkoli je tematika stáří a neúcta k němu celosvětovým problémem, nelze všeobecně říci, že na celém světě dosahuje stejných rozměrů. Každá kultura má své zvyky a tradice, kterými se společnost řídí, a proto problémy spojené se stářím nabývají různého rozsahu. Existují tedy kultury, kde můžeme pozorovat, že se změnil postoj raně dospělých k seniorům, avšak zároveň můžeme říct, že vzájemná úcta a respekt jsou dodnes zachovány. Jako typický příklad bych uvedla Vietnam, kde v mnoha směrech zůstávají téměř neporušeny zvyky, které se týkají vztahu k seniorům.

Mezigenerační vztahy jsou tedy podmíněny například nejen věkem, pohlavím, výchovou, vzděláním nebo vztahy v rodině, ale také kulturou. Cílem této bakalářské práce je tedy zjistit, v čem se pohled na stáří u raně dospělých v různých kulturách odlišuje.

¹ Tavel, Peter. *Psychologické problémy v starobe I*. Pusté Uľany: Občianske združenie Schola Philosophica, 2009. s. 17.

V teoretické části práce použiji literaturu a další relevantní zdroje poznatků. Nejprve vysvětlím základní pojmy týkající se této problematiky. Poté se zaměřím na jednotlivé problémy, jako jsou periodizace stáří, demografický nárůst populace, změny projevující se u stárnoucího člověka, vztah společnosti k seniorům a faktory, které ovlivňují pohled na stáří. Teoretická část práce bude sloužit jako východisko pro část empirickou.

Empirická část bude zaměřena na kvalitativní výzkum, jehož nástrojem bude polostrukturovaný rozhovor. Prostřednictvím provedených rozhovorů s vybranými respondenty z odlišných kultur bude zjištěno, v čem se pohledy na stáří v různých kulturách odlišují. Výsledku bude dosaženo prostřednictvím analýzy získaných dat a jejich následným srovnáním. V závěru pak budou výsledky výzkumného šetření interpretovány.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základních pojmů týkajících se tematiky stáří

Pro pochopení problematiky týkající se tematiky stáří je nutné nejprve si vymežit základní pojmy, které s ní souvisejí. V této kapitole bude pozornost věnovaná následujícím pojmům: stárnutí, stáří a gerontologie.

1.1 Stárnutí

Skutečnost, že stárnutí je neodmyslitelně spojeno se životem je všem jasná. Nejasná je ovšem nejen definice stárnutí, ale také i určení, kdy přesně se člověk stává starým. Existuje tak mnoho definic stárnutí. Uvedu zde několik příkladů definic stárnutí.

Roku 1983 František Tvaroh definoval stárnutí takto: „stárnutí je proces, který obecně vede k úbytku sil, ke zpomalení až uhasnutí životních pochodů. Jeho zakončením je přirozená smrt“². Nahlédneme-li do nějaké z nejnovějších knih, které se zabývají gerontologií, zjistíme, že stárnutí je zde definováno třeba jako „univerzální proces postihující živou hmotu“³. Všeobecná encyklopedie například uvádí, že stárnutí je „zákonitá etapa vývoje jedince, kdy dochází k úbytku fyzických a psychických schopností (—>involute)“⁴. Velký psychologický slovník uvádí, že stárnutí je „proces negativních změn, k nimž dochází po dosažení dospělosti“⁵. Z výše uvedených definic vyplývá, že rozmanitost definic závisí nejen na době, ale také na oborech, které se snaží definovat daný pojem. Můžeme tedy vidět, že pokusů definovat pojem stárnutí bylo mnoho, a že jejich počet nadále stoupá.

1.2 Stáří

Jak jsem výše zmínila, jednotná definice stárnutí neexistuje. Se stejným problémem se setkáme i u pojmu stáří. Nyní uvedu několik příkladů definic stáří.

² Tvaroh, František. *Všichni stárneme*. Praha: Avicenum, 1983, s. 30.

³ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 67.

⁴ UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Odeon, 2001, s. 80.

⁵ Hartl, Pavel, Hartlová, Helena. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, s. 549.

Sak a Kolesárová (2012) vysvětlují ve své knize *Sociologie stáří a seniorů*, že stáří je „vyvrcholení a konečná fáze individuálního života“⁶. Stručný psychologický slovník uvádí, že stáří je „konečná etapa geneticky vyměřeného trvání života“⁷. Někteří gerontologové (Kalvach, Zadák) uvádějí, že „stáří je označení pozdních fází ontogeneze, přirozeného průběhu života“⁸. Dále se v některých všeobecných encyklopediích můžeme dočíst, že z hlediska medicíny stáří je „poslední období v ontogenetickém vývoji člověka“⁹.

Kromě absence jednotné definice stáří narážíme často i na problém určit, kdy stáří začíná. Jelikož je stárnutí kontinuální proměna, je téměř nemožné určit, ve kterém okamžiku lze člověka považovat za starého. Výzkumníci se však pokoušejí vytvořit různá měřítka stáří. Nejběžnějším měřítkem stárnutí je chronologický, neboli kalendářní věk. Další používaná měřítka jsou věk sociální a věk biologický.¹⁰ Kalendářní stáří lze jednoznačně vymezit, většinou je za počátek stáří považován věk 65 let. Sociální stáří postihuje proměnu životního stylu, ekonomického zajištění a sociálních rolí a potřeb. Za počátek sociálního stáří se obvykle považuje vznik nároku na starobní důchod. Biologické stáří nemá přesné vymezení, navíc se vědci neshodují v tom, co by biologický věk měl vyjadřovat.¹¹ V neposlední řadě je nutné uvědomit si, že stárnutí je individuální proces.

1.3 Gerontologie

Gerontologie je nauka o stárnutí a stáří, konkrétněji o problematice starých lidí a života ve stáří. Slovo gerontologie je odvozeno z řeckého slovo „geron“, což znamená stařec. Autorem tohoto názvu je mikrobiolog, imunolog a nositel Nobelovy ceny I. I. Mečnikovov (1845 – 1916). V gerontologii rozlišujeme tři základní proudy:

1. gerontologie experimentální – zabývá se otázkami, proč a jak živé organismy stárnou
2. gerontologie sociální – zabývá se vztahem mezi společností a starým člověkem a tím, jak populační stárnutí ovlivňuje společnost
3. gerontologie klinická – zabývá se zdravotním a funkčním stavem starých lidí¹²

⁶ Sak, Petr, Kolesárová, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012, s. 11.

⁷ Hartl, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004, s. 261.

⁸ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 47.

⁹ UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Odeon, 2001, s. 84.

¹⁰ Stuart-Hamilton, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 18-21.

¹¹ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 47-48.

¹² Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 48-49.

2. Periodizace stáří a demografické stárnutí populace

2.1 Periodizace stáří

Již v dávné minulosti docházelo k periodizaci lidského života. Hippokrates dělil lidský život na sedm období po sedmi letech. Obdobně i J. A. Komenský členil lidský život na sedm období: dítě, pachole, mládenec, jinoch, muž, starý muž a kmet.¹³ V současné době existuje mnoho druhů periodizací, které se obvykle řídí kalendářním věkem. Vyberu zde nejznámější periodizace a zaměřím se pouze na stáří.

Profesor anatomie z 19. stol. A. Haller dělil lidský život do devíti fází. Osmá fáze nesla název mužný věk a vymezil ji věkem od 25 do 63 let. Poslední, devátou, fází nazval stáří. Ta obsahovala věkovou skupinu 63 let a výše. Nevýhodou anatomické periodizace je, že je jednostranná, v popisu se omezuje především na vnější faktory, jako je objem těla nebo délka kostry.¹⁴

V. Příhoda ve své biopsychologické vývojové periodizaci rozdělil stáří na tři části:

1. genescence od 60 do 75 let;
2. kmetství od 75 do 90 let;
3. patriarchium od 90 let.

Velice známá Příhodova periodizace zachytila celkově biologický, psychický i sociální obraz vývoje jedince.¹⁵

E. H. Erikson dělil lidský život do osmi vývojových etap. Poslední etapa nese název Integrita proti strachu ze smrti (stárnutí a stáří). Jeho psychosociální vývojová periodizace je vázána na společenské, kulturní a historické podmínky vývoje dětí. Podle Eriksona si musí jedinec na každém stupni vývojové etapy vyřešit určitý psychosociální konflikt, aby mohl postoupit dále a aby tak nebyl jeho vývoj ohrožen.¹⁶

Dále se můžeme setkat i s periodizací z medicínského pohledu, podle které začíná stáří (senium) po 50. roce života.¹⁷

WHO se orientuje podle patnáctiletých cyklů:

1. rané stáří 60 - 74 let (starší, stárnoucí člověk, vyšší věk);
2. vlastní stáří 75 - 89 let (pokročilé pravé stáří, senium);

¹³ Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 18.

¹⁴ Tamtéž s. 18.

¹⁵ Tamtéž s. 19-20.

¹⁶ Tamtéž s. 28.

¹⁷ UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Odeon, 2001, s. 84.

3. dlouhověkost 90 let a více.¹⁸

Často se setkáváme se sociální periodizací, která vypadá následovně:

1. věk: před produktivní (0 – 14);
2. věk: produktivní (15 – 59);
3. věk: postproduktivní (od 59);
4. věk: období závislosti.¹⁹

B. L. Neugartenová navrhla v kontextu demografického vývoje následující pojmy:

1. mladí senioři: 65 – 74 let;
2. staří senioři: 75 – 84 let;
3. velmi staří senioři: 85 a více.²⁰

2.2 Demografické stárnutí populace

Stárnutí populace je jeden z celosvětových problémů současného století. Věková struktura společnosti je ovlivňována třemi složkami: porodností (natalita), úmrtností (mortalita) a migrací. Stárnutí populace je, zjednodušeně řečeno, způsobeno nízkou porodností a současně prodlužováním lidského věku. V demografii se kromě výše zmíněných pojmů vyskytuje i jiný, velice významný pojem. Jedná se o termín naděje dožití. Ten vystihuje „předpokládaný počet let, který má osoba x-letá v průměru, ještě před sebou za předpokladu, že budou zachovány intenzity úmrtnosti podle věku, na základě kterého byla tabulka konstruována“²¹. Je však nutné mít stále na paměti, že naděje dožití neboli střední délka života, je naprosto individuální a je závislá na několika faktorech. Jedná se například o faktory, kterými mohou být: chudá strava, špatná hygiena, nadměrné kouření, přejídání a mnoho dalších.²²

Z pohledu demografie se obyvatelstvo dělí na tři základní složky:

- 1) dětská složka - 0-14 let
- 2) reprodukční složka - 15-49 let (vymezena rodivým věkem žen)
- 3) postreprodukční složka - nad 50 let

¹⁸ Pelikán, Šimon, Charvát, Petr. *Senioři a pohybová aktivita* [online]. Publikováno 16. 5. 2011 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z (<http://www.vemeste.cz/2011/05/senioři-a-pohybova-aktivita/>).

¹⁹ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 47.

²⁰ Tamtéž s. 47.

²¹ Tamtéž s. 50.

²² Stuart-Hamilton, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 16-17.

Podle zastoupení jednotlivých složek jsou rozlišovány tři typy věkových struktur (reprodukční složka představuje asi polovinu populace):

- 1) progresivní typ – jedná se o typ, kdy převažuje dětská složka nad postreprodukční
- 2) stacionární typ – dětská složka a postreprodukční složka jsou téměř v rovnováze
- 3) regresivní typ - dětská složka početně nenahrazuje postreproduktivní složku²³

Příčiny změn v porodnosti jsou často děleny do tří základních oblastí: příčiny ekonomické, biologické a sociální. Mezi nejčastější se uvádí kupříkladu: masové používání hormonální antikoncepce, možnosti podnikat a cestovat, životní styl bez partnera, odklad narození dítěte, homosexualita nebo také odlišný hodnotový systém současné mladé generace, přičemž se zvýšila hodnota majetku²⁴. Dnešní moderní doba umožňuje mladým lidem cestovat a podnikat v zahraničí, a to pak v mnohých případech vede k oddálení plánů založit si rodinu. Ne všichni si však uvědomují riziko, že v pozdějším věku, zhruba okolo 35 let, klesá šance na úspěšné početí a poté i donošení zdravého jedince. Tentýž dopad se týká mimo jiné i masivního používání antikoncepce, či nový trend nevázat se a žít bez stálého partnera.

Mezi nejčastější příčiny prodlužování střední délky života se řadí například pokrok v lékařství, fyzická aktivita, správná životospráva, vzdělání nebo zvýšení úrovně hygieny. V odborné literatuře se můžeme dočíst, že existuje mnoho zajímavých výzkumů, které uvádějí, že délku života muže prodlužuje manželství nebo že čas strávený ve škole kladně ovlivňuje délku života.²⁵

Podle většiny prognóz dojde k proměně věkové struktury obyvatelstva tak, že dojde k vyrovnání podílů dětské a seniorské populace zhruba okolo roku 2050 a obě tyto složky budou tvořit 20 % světové populace. Na přelomu 21. a 22. století se podíl seniorů zvýší na 30 % a podíl dětí klesne na 18 %.²⁶ Následující čtyři grafy ukazují předpoklad, jak se věková struktura obyvatel změní v roce 2020, 2030, 2050 a 2070 oproti roku 2008 v České republice:

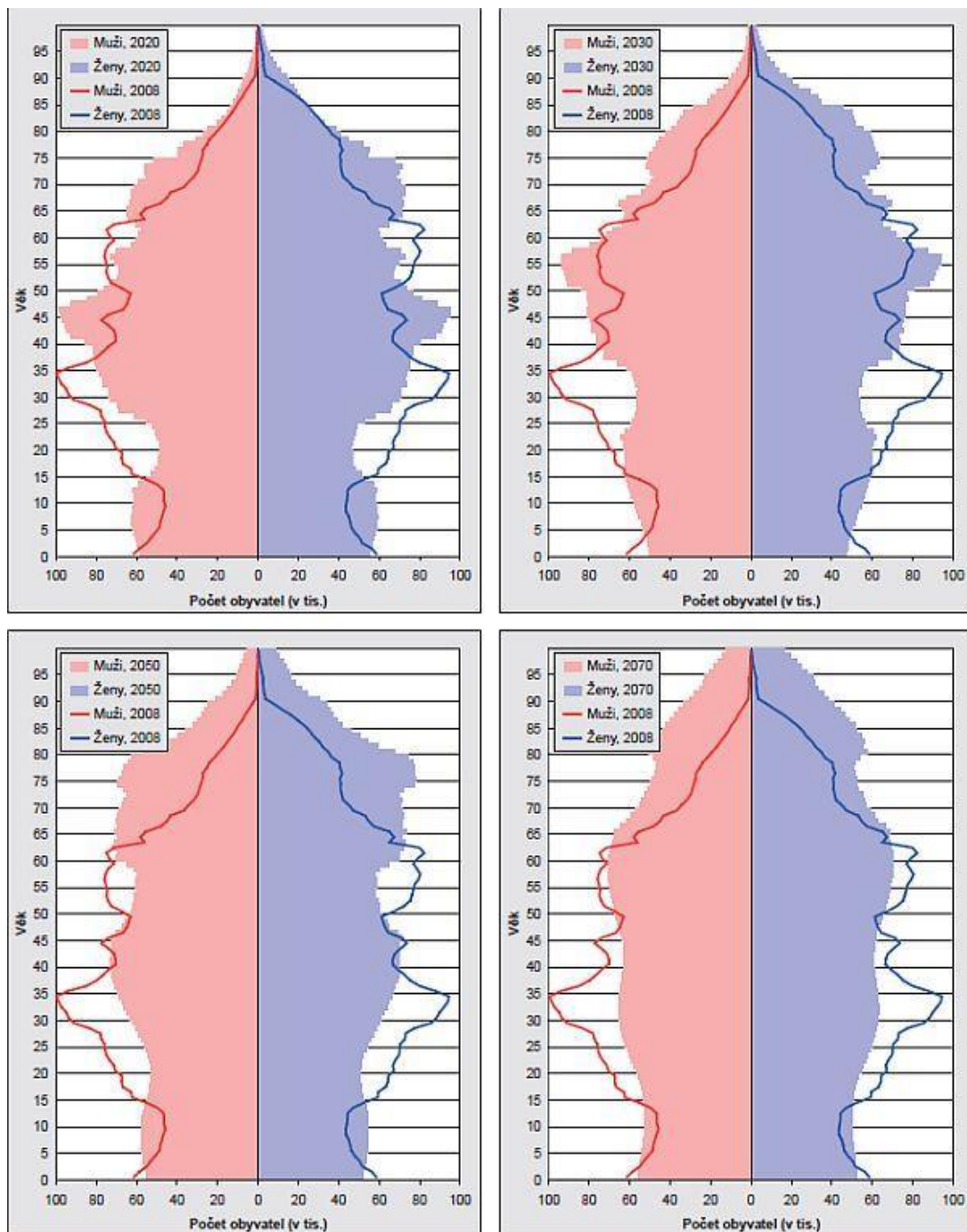
²³Bábíčková, Alexandra et al. *Typy věkových struktur*. [online] Publikováno 2005 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: (http://www.demografie.info/?cz_pohlavivektypyvekstruktur=&PHPSESSID=dccb9f08e8cd6c53567572514dc_b43d1).

²⁴Sak, Petr, Kolesárová, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012, s. 89-91.

²⁵Tamtéž s. 92.

²⁶Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 17.

Tabulka č.1 - Očekávaná věková struktura obyvatelstva v letech 2020, 2030, 2050 a 2070 v porovnání s výchozí věkovou strukturou z roku 2008

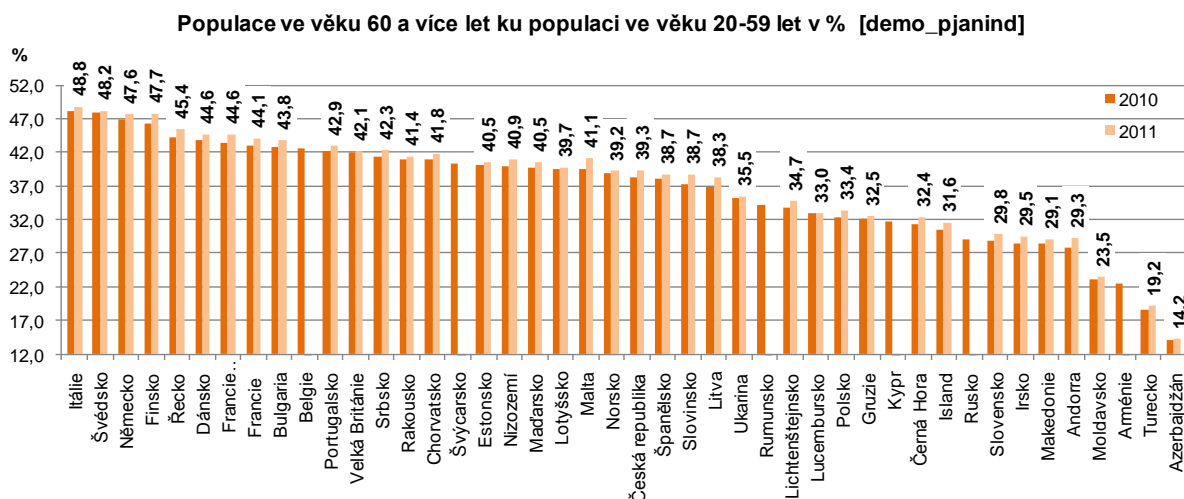

27

²⁷Fialová, Ludmila. Vyšla publikace Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993–2008 [online]. Publikováno 29. 6. 2011 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: (<http://forum.cuni.cz/IFORUM-11215.html>).

„Nejstarším kontinentem na světě je dnes jednoznačně Evropa, kde probíhá proces stárnutí nejrychleji.“²⁸ Na grafu vidíme pořadí jednotlivých států Evropy od nejstarší po nemladší z hlediska věku populace:

Tabulka č.2

29

„Populační stárnutí, jako komplexní proces, se promítá nejen do postavení seniorů ve společnosti, ale též do sféry soukromé, do mezigeneračních vztahů a vztahů uvnitř rodiny a individuálních životů stárnoucích osob.“³⁰ To, že se lidé dožívají vyššího věku, nemá jen světlé stránky. Mnoho lidí se na seniory dívá jako na společenské břemeno nebo jako na příživníky, které musí dotovat nejen stát, ale i samotní jeho občané.

²⁸ Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 17.

²⁹ Český statistický úřad, *Seniři v mezinárodním srovnání 2012*. [online] Publikováno 30. 4. 2012 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: (http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1417-12-n_2012).

³⁰ SVOBODOVÁ, Kamila. *Demografické stárnutí a jeho dopady*. [online] Publikováno 23. 6. 2011 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: (http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=764).

3. Změny způsobené stářím

3.1 Biologické změny

„Tělesné projevy a změny, jimiž se odlišují staří lidé od mladých, bývají označovány jako fenotyp stáří. Mají obecné rysy, ale jejich časová manifestace, rozsah i úplnost vyjádření jsou velmi individuální. Je tedy značná interindividuální variabilita.“³¹ Změny způsobené stářím se u jednotlivců vyskytují v různém rozsahu a v dnešní době je občas velice nesnadné určit věk dané osoby. Například třicetiletá žena nemusí klást důraz na svůj vzhled a pak bude vypadat jako žena v padesáti letech. Oproti tomu existuje řada sedmdesátiletých žen, které vypadají jako velice dobře udržované padesátnice, například z řad slavných osobností. Nezáleží ovšem jen na líčení nebo krémech. V úvahu musíme brát také vliv genů, aktivní a zdravý životní styl a „zázraky“ moderních přístrojů. Nyní zde uvedu několik typických biologických znaků stáří.

Změna výšky a hmotnosti patří mezi základní, snadno pozorovatelné změny u seniorů. Snížení tělesné výšky je způsobeno změnami, které nesou známky úpadku chrupavky, zúžením kostí a sesedáním meziobratlových plotének, které následkem věku ztrácejí svou pružnost a hmotnost. Zároveň tak ve stáří klesá pružnost a hbitost pohybů.³²

Úbytek svalové hmoty, který ovšem souvisí s fyzickou aktivitou seniora. Čím méně je člověk ve stáří fyzicky aktivní, tím více mu ubývá svalové hmoty a naopak mu více přibývá tuku v těle.

Ztrátou pružnosti tělesných tkání, jako jsou pokožka a svaly, dochází k zhoršení výkonnosti mitochondrií, které jsou místem získávání energie pro buňku. To má za následek negativní dopady na fungování orgánových soustav. Například dýchací soustava nedokáže již zajistit tak velký přívod kyslíku jako dříve či zpomalení činnosti vylučovací soustavy. Velice závažný problém je v případě oběhové soustavy, kdy srdce ztrácí svoji sílu a k rozvádění krve po celém těle je potřeba mnohem více energie.³³

Změna stavu vaziva a kloubů - zúží se průměr kostí, což vede k jejich křehkosti. Následně tak mohou vznikat zlomeniny, které se u seniorů velice zdlouhavě léčí. Dalším důsledkem stárnutí je poškození chrupavky a velká ztráta pružnosti kloubů.³⁴

³¹ Geriatrie a gerontologie, s. 99.

³² Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 131.

³³ Stuart-Hamilton, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 26.

³⁴ Dessaintová, Marie-Paule. *Nezačínajte stárnout*. Praha: Portál, 1999, s. 21-24.

Změna vzhledu kůže u seniorů je poznamenána tím, že je suchá, vrásčitá a vyskytují se často stařecké skvrny.

Šedivění a vypadávání vlasů, ačkoli je považováno za jeden z typických znaků stáří, vyskytuje se u většiny seniorů, nikoli však u všech. Nadměrné vypadávání vlasů, které může vést až k plešatosti, postihuje více muže než ženy.

K postupné **ztrátě zubů** dochází dříve, než ve vysokém věku. Po ztrátě všech zubů se doporučují protézy.

Snížení výkonnosti smyslových orgánů ve vysokém věku jedince - oči starých lidí bývají zapadlé a jejich víčka jsou ochablá. Velice často u seniorů je neschopnost vidět do blízka. Jednou z příčin slabšího vidění může být snížení zásobování oka krví, způsobené atrofickými změnami oka. Častou smyslovou poruchou je dále zhoršení sluchu. Po šedesátém roce věku vzniká stařecká nedoslýchavost, na jejímž vzniku se například podílejí toxické vlivy, nadměrná hluchost a jiné.³⁵ V dnešní době existují různé přístroje, které pomáhají vyrovnat se s těmito sluchovými problémy. Dále dochází například k tomu, že čich ztrácí na síle a strava se zdá být fádňější z hlediska chuti. Avšak podle výzkumů si senioři na zbývající snížení výkonnosti smyslových orgánů seniorům tolik nestěžují.³⁶

Snížení termoregulace je u seniorů závažným problémem. Vzhledem k tomu, že tělo produkuje méně tepla, jedinec reaguje na chlad nepřiměřeněji a pomaleji. Navíc starší lidé ztrácejí schopnost přizpůsobit se klimatickým změnám v tropických letních dnech a tím může dojít k jejich častému usmrcení. Závěrem lze tedy říci, že senior může být ohrožen na životě podchlazením a přehřátím.³⁷

Změny neuronů ve stáří - neuron je základní stavební buňkou nervového systému. Ačkoli se neurony od sebe liší velikostí a tvarem, plní stejnou funkci – podněty, které přijímají od jiných neuronů nebo specializovaných smyslových receptorů, předávají ostatním neuronům nebo smyslovým orgánům.³⁸ „Je doloženo, že v řadě částí mozku se neurony ve stáří zmenší (zčásti v důsledku ztenčení myelinového obalu) a sníží se počet jejich spojení s ostatními buňkami. Odhady skutečného úbytku se však u jednotlivých výzkumníků značně liší, neboť měření je obtížné.“³⁹ Důsledkem ztráty buněk nervové soustavy jsou tedy

³⁵ Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 24.

³⁶ Dessaintová, Marie-Paule. *Nezačínajte stárnout*. Praha: Portál, 1999, s. 26-27.

³⁷ Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 135.

³⁸ Stuart-Hamilton, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 36.

³⁹ Tamtéž s. 40.

například problémy rozpomínání a učení, třes v končetinách, nebo snížení odolnosti vůči nepříznivým vlivům prostředí.⁴⁰

Poruchy spánku jsou u seniorů velice časté. Patří zde především insomnie neboli subjektivní pocit, že došlo ke zhoršení kvality či délky spánku. Dále zde patří obtížné usínání, časté noční probouzení či buzení časně ráno, které je doprovázeno pocitem nevyspání a únavy.⁴¹

3.2 Psychické změny

Psychické změny ve stáří jsou ovlivněny biologickými faktory (biologické involuční procesy způsobují zhoršení vnímání, motoriky a všech složek psychické činnosti, jakými jsou myšlení, paměť, motivace a další) a sociálními faktory (ztráta některých sociálních rolí, zvyšování závislosti na ostatních, omezení sociálních kontaktů a další).⁴² Jednotnost názorů lze spatřit například u Vágnerové, která tvrdí, že psychické změny jsou podmíněny biologicky, psychosociálními vlivy nebo spojením obou předchozích faktorů.⁴³ Základní psychické změny v životě seniora jsou následující:

Proměna poznávacích (kognitivních) funkcí, konkrétně jejich zpomalení. Pokles kvality poznávacích funkcí vede například k tomu, že si senioři nedokážou zpracovat všechny potřebné informace a tak vycházejí z nesprávného předpokladu. Celkové zpomalení má za následek prodloužení doby ke zvládnutí daného úkolu a je důsledkem biologických změn ve fungování mozku, neboť již zpomalené senzorycké zpracování různých podnětů je biologicky podmíněno.⁴⁴

Intelektové schopnosti ve stáří klesají. Míra jejich poklesu ovšem závisí částečně na seniorovi a jeho přístupu. Existují různé metody, jak zpomalit pokles intelektových schopností, například vzděláváním nebo opakováním vědomostí získaných během života. „Staří lidé si podle tradičních představ zachovávají svojí moudrost (krystalickou inteligenci),

⁴⁰ Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 132.

⁴¹ Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 23.

⁴² Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 135.

⁴³ Vágnerová Marie. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 315.

⁴⁴ Tamtéž s. 318.

ale ztrácejí důvtip či bystrost (fluidní inteligenci). Tento názor potvrzují i uskutečněné výzkumy.⁴⁵

Zhoršení paměti je zcela běžným projevem stárnutí. Její zhoršení ale nezávisí jen na biologických změnách, jedná se o proces, který má individuální průběh. Závisí na genetických předpokladech, aktuálním stavu zdraví jedince, zkušenostech a postoji k duševnímu zdraví. Změna paměťových schopností se s rostoucím věkem projevuje poklesem a změnou struktury paměťových funkcí.⁴⁶ U seniorů se zhoršuje především krátkodobá paměť, starý člověk si tak hůře pamatuje nové události. Naopak starší vzpomínky bývají často nadhodnocovány a posuzovány především kladně.⁴⁷ To, že dlouhodobá paměť je u seniorů lepší než krátkodobá můžeme pozorovat velice snadno. Stačí se jen zaposlouchat do jejich častého vyprávění. Ve svých příbězích líčí veškeré detaily, téměř přesná data udávají, a naopak jim dělá velké potíže vybavit si, co měli k obědu před dvěma dny.

Změny v oblasti **citového života** nejsou u seniorů jednotné. Většina autorů se shoduje, že dochází k celkovému oploštění emotivity.⁴⁸ Seniora již tolik nevzruší nové události jako mladého člověka, což může vést k tomu, že se začne uzavírat více do sebe a soustředit se na své vlastní problémy. Starý člověk se s obtížemi přizpůsobuje změnám a nerad se rozhoduje.⁴⁹

Změny v osobnosti jsou ve stáří prokazatelné a jsou způsobeny změnami společenského prostředí, rostoucí izolací a tělesnou a duševní involucí. Dosud však není jasné, jestli věk působí na osobnost nebo naopak osobnost člověka na jeho věk.⁵⁰

Člověk si uvědomuje svou konečnost a je si vědom, že stáří je nevyhnutelné. Díky tomu se však na něj dokáže připravit. Avšak ne všichni senioři přijímají stáří s klidem, někteří jsou s touto nevyhnutelnou fází života smíření, jiní se stářím bezúspěšně bojují. Adaptace jedince na stáří záleží na mnoha faktorech, rozhodující je však jeho osobnost. Bromley rozlišuje pět strategií adaptace na stáří:

1. konstruktivnost – senior je smířený se stárnutím i se smrtí, přesto má optimistický postoj k životu, rozvíjí nadále své záliby a ničeho nelituje;
2. závislost – jedná se o seniora pasivního a nesoběstačného. Centrem jeho zájmu je jeho vlastní osoba a vůči ostatním lidem je podezřívavý. Typické je pro něj zveličování vlastních problémů;

⁴⁵ Stuart-Hamilton, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 18-21. s. 87.

⁴⁶ Vágnerová Marie. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 321-322.

⁴⁷ Minibergerová, Lenka, Dušek, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006, s. 9.

⁴⁸ Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 27.

⁴⁹ Minibergerová, Lenka, Dušek, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006, s. 9.

⁵⁰ Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 140.

3. obranný postoj – senior není schopen smířit se se svým stárnutím, je soběstačný a odmítá jakoukoliv pomoc;
4. nepřátelství – senioři mají tendenci svalovat vinu na druhé, jsou agresivní a podezřívaví. Chovají se velice nepřátelsky, především však vůči mladým lidem, protože jim závidí;
5. sebenenávist – senioři si svou nenávist obrací vůči sobě. Smrt berou jako vysvobození z vlastního promarněného života.⁵¹

3.3 Sociální změny

Sociální stárnutí u seniorů je doprovázeno několika změnami. Především se jedná o odchod z práce do takzvaného **starobního důchodu**. „Důchod znamená, že člověk opouští zaměstnání, ztrácí svou profesi, která ho určitým způsobem definovala. Odchodem do důchodu mění svou identitu.“⁵² S ukončením profese seniora zároveň klesá jeho autorita a společenská prestiž. Důchodce je očima společnosti považován jako méněhodnotný, méněcenný až zbytečný.⁵³ Setkáváme se tedy i s názorem společnosti na důchodce, kdy na ně pohlíží jako na příživníky, kteří již nejsou schopni vydělávat si na své živobytí a zbytek společnosti na ně tak musí vydělávat. Na druhé straně se ze stran společnosti vyskytuje do určité míry závist z důvodu, že nyní mají důchodci spoustu volného času. Dalším negativním dopadem odchodem do důchodu je ztráta kontaktu s lidmi z práce. Senior poté jen těžce naváže další vztahy s jinými lidmi. Vyrovnat se s tímto obdobím je velice složité a individuální. Senior je nucen k uspořádání nového způsobu života. V době, kdy aktivně pracoval, tak byl jeho veškerý volný čas řízen prací, nyní si musí svůj volný čas organizovat sám.⁵⁴

S odchodem do důchodu úzce souvisí **závislost na ostatních**. Ovšem i míra závislosti je zcela individuální. Jsou senioři, kteří v žádném případě nechtějí pomoc od ostatních a snaží se být co nejvíce samostatní a pak jsou naopak i takoví, kteří si vyloženě vynucují pozornost a péči od druhých. Kromě osobnosti seniora záleží i na jiných faktorech, které určují rozsah závislosti na ostatních. Jedná se především o nemoc, finance a věk.

⁵¹ Tamtéž s. 143-144.

⁵² Pichaud Clément, Thareauová, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 27.

⁵³ Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 29.

⁵⁴ Minibergerová, Lenka, Dušek, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006, s. 10.

Nejvýznamnějším dopadem odchodu do důchodu je zřejmě **ekonomická závislost**. Senior, který musel opustit své zaměstnání je nyní z ekonomického hlediska odkázaný na to, co si během života naspořil a na důchod, který dostává od státu (ne ve všech zemích však dostávají senioři peníze od státu formou důchodu, např. Vietnam). Vzhledem k tomu, že populace ve světě stárne, vzniká obrovský problém. Důchodci se dožívají stále vyššího věku a klesá počet narozených dětí. Počet důchodců tedy neustále roste a výzkumy předpokládají, že minimálně do roku 2050 se tato situace bude jen zhoršovat. V případě, že si senior nenaspořil během života dostatek peněz a od státu nedostává žádný nebo minimální důchod, je závislý na pomoci od rodiny. Pokud ovšem žádnou rodinu nemá nebo o něj nejeví zájem, existuje možnost obrátit se na různé dobročinné organizace, které mu mohou poskytnout alespoň částečnou pomoc, například s ubytováním nebo stravou.

Druhým nejčastějším typem závislosti seniora ve stáří je **fyzická závislost**. Fyzická závislost je dána především zdravotním stavem a životním stylem. Senior může být ve věku osmdesát let, a přesto může být mnohem aktivnější a pohyblivější než jedinec, kterému je čtyřicet let a díky pasivnímu životnímu stylu mu vyšlapání do třetího patra bude dělat velké obtíže. Všeobecně však platí, že čím více je člověk nemocný, tím méně aktivní jeho život může být. V pokročilém věku tedy senior potřebuje někoho, kdo by mu pomohl provádět různé úkony. Začíná to sekáním trávy, mytím oken a zvedáním těžkých věcí. Časem, ve velmi pokročilém věku, potřebuje senior třeba doprovodit na záchod nebo pomoc při vstávání z postele.

Další závislost je **citová závislost**. Jedná se například o závislost na partnerovi nebo dětech.⁵⁵ Senior potřebuje být obklopen svou rodinou a přáteli, aby se necítil osaměle a lépe zvládal různá rizika, která ho mohou kdykoli potkat – úmrtí partnera nebo jiného člena rodiny, zdravotní potíže a mnoho jiných.

Další změna, které je senior vystaven, je **adaptace**. Senior si musí uvědomit, že čas neustále plyne a pokrok ve všech odvětvích přináší mnoho změn. Dalo by se říci, že téměř nic není takové, jaké bylo v minulém století. Starý člověk je obklopen nejnovějšími mobilními telefony, různými programy v počítači nebo zcela novými přístroji v kuchyni. Důsledky moderní doby a pokroku se ovšem neprojevují jen materiálně, tedy novými přístroji a spotřebiči. Na seniory, mnoho lidí, zejména mladých, pohlíží jako na osoby zastaralé, které nedokážou používat moderní příslušenství. Aby se tedy zbavily této nálepky, jsou často nuceni naučit se zacházet s moderními technologiemi.

⁵⁵Jarošová, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006, s. 30.

4. Stáří, společnost a kultura

4.1 Pohled společnosti na stáří

„Postoj současné společnosti ke stáří a starým lidem je spíše negativní, odmítavý a podceňující. Stáří je chápáno jako období, kdy může člověk pouze chátrat, v nejlepším případě si zachovává to, co získal dříve. Jeho zkušenosti i kompetence ztrácejí svůj význam a z pragmatického pohledu není takový člověk ničím přínosný.“⁵⁶

Každá kultura v sobě ukrývá něco jedinečného a od ostatních se vždy něčím liší. Taktéž pohled na stáří není jednotný. Přesto je pravdou, že ve většině případů převažuje, i kdyby nepatrně, negativní pohled na stáří. Stačí se podívat na různé filmy a zjistíme, že slovem starý se jedinec snaží někoho jiného ponížít či znemožnit.

Mezigenerační vztahy mohou mít dvojí zcela opačnou podobu. Buďto mezigenerační konflikt nebo mezigenerační spojenectví. Každá generace se od té druhé nějak liší. Mluví jiným jazykem, jinak jedná, jinak uvažuje. Naskytne-li se nějaká situace a generace budou k dané problematice přistupovat odlišně, může vzniknout mezigenerační konflikt. Současná česká společnost je například charakteristická tím, že neexistuje mezigenerační konflikt mezi mladou a střední generací. Naopak, ten byl vystřídán mezigeneračním spojenectvím. Mladou a střední generaci totiž spojuje kult mládí. V oblasti módy je třeba charakteristické, že tyto dvě generace se oblékají stejně, mají velice podobný vkus. V dnešní době je důraz kladen na krásu a mladí, a tak se střední generace snaží co nejvíce podobat té mladé. V minulosti se mladé slečny oblékaly jako jejich maminky a půjčovaly si od nich například oblečení nebo líčení. V současnosti se naopak maminky chtějí v tomto ohledu podobat mladým dívkám.⁵⁷

Jelikož dnešním světem vládne krása a mládí, dochází k poškozování starých lidí. Diskriminaci, která je věkově podmíněná, se říká ageismus a znamená omezení sociálních rolí a znehodnocení statusu seniorů.⁵⁸ Ageismus je založen na tom, že jednotliví zástupci různé věkové kategorie nebo generace mají různou společenskou a lidskou hodnotu. Nelze však říci, že slovo ageismus má přesně danou definici. Ačkoli toto slovo bylo poprvé použito

⁵⁶ Vágnerová Marie. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 308.

⁵⁷ Kubátová, Helena. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010, s. 227-229.

⁵⁸ Sýkorová, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007 s. 50.

v šedesátých letech minulého století, vznikla řada různých jeho vymezení, které záležely na úhlu pohledu na danou problematiku.⁵⁹

4.1.1 Faktory ovlivňující pohled na stáří

Stáří je významně konstruováno **společností**. V současnosti, jak jsem již zmínila, se do popředí dostává krása a mladistvost, důraz je tedy kladen především na vzhled člověka. Tím ovšem dochází k tomu, že společnost klade nižší požadavky na vnitřní kvality jedince. Lidé se snaží o dosažení mladistvého vzhledu, a to i za cenu různých plastických operací nebo kosmetických přípravků. Lze tedy hovořit o vzniku nového typu člověka s uměle dotvořeným tělem.⁶⁰

Kromě demografických faktorů, náboženství, vzdělání či urbanizace uvádí Cowgill také **ekonomické faktory**, které podle něj ovlivňují pohled na stáří.⁶¹ Z ekonomického hlediska jsou důchodci velkou zátěží pro společnost i celkově pro stát. Senioři buď opustili svou práci a jsou tak ekonomicky závislí na ostatních. Dostávají tedy peníze od státu formou důchodu, mají různé finanční výhody kvůli jejich věku nebo jim pomáhá jejich rodina. Dochází však velice často i k případům, že senior, ačkoli je již v důchodovém věku, nadále pracuje ve stejné práci nebo si přivydělává na částečný úvazek. Ať už senior pokračuje ve své práci nebo si přivydělává jako brigádník, je bohužel pro společnost trnem v oku. Lidé v produktivním věku o takových seniorech říkají, že jim berou práci. To, že vidíme velice starého pána za volantem autobusu nebo paní v důchodovém věku, která učí na škole, není neobvyklé. Je nutné však zmínit, že i toto téma je velice rozporuplné pro všechny věkové kategorie. Lidé v produktivním věku si stěžují, že přicházejí kvůli seniorům o pracovní místa a stát musí řešit problémy, které se vztahují ke stárnutí populace. Věková hranice odchodu do důchodu se posunula směrem nahoru a senioři jsou tak velice často nuceni pracovat v neúnosných podmínkách vzhledem k jejich věku.

To, že společnost přistupuje ke stáří a k seniorům určitým způsobem ještě neznamená, že se tímto vzorcem budou řídit všichni její jednotliví členové. Záleží na **osobnosti jednotlivce**, jak přistupuje ke stáří a k seniorům. Někdo ke stáří a starým lidem přistupuje s úctou a s respektem. Váží si každého jejich slova, rady nebo setkání. Komunikaci s těmito

⁵⁹ Pokorná, Andrea. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada, 2010, s. 69.

⁶⁰ Sak, Petr, Kolesárová, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012, s. 14-15.

⁶¹ Tavel, Peter. *Psychologické problémy v starobe I*. Pusté Úľany: Občianske združenie Schola Philosophica, 2009, s. 29.

lidmi vidí jak velice přínosnou v tom směru, že jim senioři mohou poskytnout cenné rady do života, neboť toho sami už spoustu zažili a tak se díky jejich radám mohou vyhnout různým problémům. Jiní nerozlišují mezi člověkem starým a mladým, ale rozlišují člověka podle jeho povahových vlastností a podle toho, jaký mají mezi sebou vzájemný vztah. Věk tedy v přístupu k lidem u některých jedinců nemusí hrát vůbec žádnou roli. Dále jsou mezi námi i takoví lidé, kteří přistupují k seniorům s despektem. Nemusí je mít rádi z mnoha různých důvodů, jakými jsou například jejich vzhled, zcela odlišné názory, vzájemné nepochopení a mnoho dalších. Tato neúcta může vyústit až v ageismus. Nelze jedince přesně zařadit do nějaké z uvedených kategorií. Každému z nás se na seniorech něco líbí a něčeho si vážíme. Naopak jistě existuje něco, co bychom jim vytkli a co nám na nich může třeba vadit.

Rodina hraje velkou roli v životě jedince. I zde, v přístupu ke starým lidem a ke stáří tomu není jinak. Žije-li jedinec v rodině, kde neustále dochází ke konfliktům a vidí-li, že mezi jednotlivými členy rodiny není téměř žádná úcta a láska, dá se předpokládat, že jej to ovlivní do takové míry, že on sám pak bude k ostatním přistupovat stejně. A to nejen ke svým blízkým, ale také k cizím. Lidé jsou však většinou vychováváni rodinou tak, aby chovali úctu ke všem lidem. Přestože tedy je tendence vést potomka k respektování všech lidí, v období puberty nastává nelehké období. Výchova jedince již není v rukou rodičů a učitelů, ale jejich vrstevníků. Záleží na povaze jedince, jestli podlehne svým kamarádům nebo nikoliv.

Dalším důležitým faktorem je **věk** člověka. Z hlediska rodinného vztahu se uvádí, že mladší vnouče je se svými prarodiči více v kontaktu než starší adolescenti.⁶² Prarodiče jsou všeobecně důležitou součástí života svých vnoučat. Když jsou vnoučata malá tak s nimi prarodiče tráví spoustu času. Hlídkají je, hrají si s nimi a jsou u nich dlouho na prázdninách. Dalo by se tedy říci, že jsou vychováni jak rodiči, tak i svými prarodiči. Později však jedinec nalézá spoustu kamarádů a v krizovém období puberty si adolescent myslí, že všemu rozumí a že ho nikdo nechápe. Má potřebu být pánem svého života, a tak pro určitou chvíli pro něj rodina znamená mnohem méně než dříve a je ovlivňován především svými přáteli. Míra této změny záleží hlavně na samotném jedinci. Rodina může sice proti tomuto období činit jistá opatření, avšak období puberty je velice krizovým obdobím každého jedince. Toto období, které má individuální dobu trvání, nechává v každém jedinci stopy. Přístup ke svým prarodičům je poté opět individuální. Vztahy mezi mladou a starou generací, které nejsou v rodinném poměru, jsou obdobné. Avšak s tím rozdílem, že k vlastním prarodičům obvykle přistupujeme mnohem kladněji, neboť se jedná o naši vlastní rodinu.

⁶²Tavel, Peter. *Psychologické problémy v starobe I*. Pusté Uľany: Občianske združenie Schola Philosophica, 2009, s. 195.

Zkušenosti jedince jsou neopomenutelným faktorem. Setká-li se například daný člověk s mnoha seniory, kteří se k němu budou chovat nezdvořile a budou mu dávat najevo, že by měli mít ve společnosti mnohem vyšší postavení nebo budou veřejně hanit dnešní mladou generaci, tak se pak nelze divit, že dotyčný bude mít se seniory velmi negativní vztahy. Naopak, pokud jedinec nepřijde se seniory do nějakého významnějšího konfliktu, který by se vyskytoval často, nebude mít důvod pohlížet na všechny staré lidi s despektem a neúctou.

Také **víra** jedince ovlivňuje jeho život, postoje a názory. Jako příklad lze uvést křesťanství. Desatero obsahuje jedno přikázání, které říká jedinci, aby ctil otce i matku svou. Není tím ovšem myšleno jen své rodiče, ale i své prarodiče. Dalším názorným příkladem by mohl být Vietnam. Zde je jedním z nejstarších kultů, který se dodnes praktikuje, kult uctívání zesnulých předků, jenž v sobě nese zbožnost a zodpovědnost vůči minulým, současným a budoucím generacím.⁶³

Velice důležité jsou také **mezikulturní rozdíly**. Jednotlivé národy se navzájem odlišují svým vztahem ke stáří a starým lidem. Vědecká disciplína, která zkoumá tyto odlišnosti, se nazývá etnogerontologie. Velice často se uvádí o zcela odlišném přístupu ke stáří na Západě a Východě. Například na Dálném východě se staří lidé mohou těšit mnohem větší úcty a vážeností než na Západě.⁶⁴

4.2 Mezigenerační vztahy v rodině

Klasický obraz multigenerační rodiny byl dlouhá léta spojován s obživou – obděláváním půdy, rukodělnou prací nebo obchodem. Úkoly, které prováděli jednotliví členové rodiny, byly striktně rozděleny. Klasický model vypadal takto: muži zabezpečovali obživu výrobou nějakých předmětů, ženy jim pomáhaly a navíc se staraly o chod domácnosti, babičky ženám někdy pomáhaly a starší sourozenci se zpravidla starali o své mladší bratry a sestry.⁶⁵

V současnosti se s rodinami, kde žijí pod jednou střechou společně alespoň tři generace, setkáváme jen výjimečně. Existují ale i státy, například Vietnam, kde je takovéto soužití poměrně časté. Dalším příkladem častého výskytu multigeneračních rodin lze uvést

⁶³ Dodd, Jan, Lewis, Mark, Emmons, Mark. *Vietnam*. Brno: JOTA, 2008, s. 654.

⁶⁴ Stuart-Hamilton, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 174.

⁶⁵ Minibergerová, Lenka, Dušek, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006, s. 13.

Romskou komunitu. Ovšem počet takových zemí je opravdu nízký a týká se to především Východních států. Rozpad multigeneračních rodin má v jednotlivých zemích různé tempo. Podle Saka a Kolesárové lze však říci, že jsou způsobeny následujícími faktory: industrializace, urbanizace, růst střední délky života nebo změnou hodnotového systému.⁶⁶ Hodnoty dnešní mladé generace jsou zcela odlišné od hodnot starší generace. Mladí dávají přednost svým přátelům, cestování, práci nebo zábavě. Naopak stará generace se zaměřuje nejvíce na svou rodinu, se kterou chce trávit většinu svého času. Dochází k postupnému úbytku kontaktů a tím se mohou zhoršit vzájemné vztahy jednotlivých generací. Staří lidé mohou trpět nedostatkem kontaktů se svými potomky a vnoučaty, což může mít za následek výskyt depresí. „S těmito změnami se v konečném důsledku rozměňuje a vytrácí pocit zodpovědnosti dětí ke starší generaci a pravděpodobně se totéž podvědomě přenáší také na vnuky.“⁶⁷

Vztah rodič – dítě je za běžných okolností solidární. Rodiče se starají o své děti, přebírají za ně odpovědnost a pomáhají jim. Děti se pak mohou na své rodiče spolehnout. Zodpovědnost dítěte vůči rodičům již není v dnešní době automatická a je spíše považována za nadstandard v jejich vzájemném vztahu.⁶⁸

4.3 Role seniorů ve společnosti

Role starých lidí ve společnosti by se daly označit jako výchovná a vzdělávací. Společnost by měla využívat zkušenosti, dovednosti a znalosti seniorů, neboť se jedná o nenahraditelné bohatství společnosti.⁶⁹ Senioři během svého života zažili mnoho situací, ať už negativních nebo pozitivních a vědí, jak za určitých podmínek reagovat.

Z hlediska výchovného ve společnosti je nutné zdůraznit, že přímá výchova seniorem se dnes vyskytuje jen v některých zemích a navíc již ani ne v tak velké míře, jak tomu bylo kdysi. Současná střední generace si jistě pamatuje, jak byli vychováváni staršími lidmi. Vzájemná výchova byla především ve vesnicích, kde znal prakticky každý každého, a tak, když dítě tropilo hlouposti, mohli být jeho rodiče upozorněni okolím. Úcta byla především ke starším lidem a tak, když senior něco vyčetl zcela cizímu jedinci, tak jej poslechl, neboť si jej vážil a zároveň nechtěl pošpinit jméno své rodiny. V dnešní době se tato tradice zachovala jen

⁶⁶ Sak, Petr, Kolesárová, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012, s. 113.

⁶⁷ Minibergerová, Lenka, Dušek, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006, s. 13.

⁶⁸ Minibergerová, Lenka, Dušek, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006, s. 13.

⁶⁹ Sak, Petr, Kolesárová, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012, s. 160.

v některých oblastech země. Jedinec již většinou nemá takovou úctu ke starším lidem a více zohledňuje názor rodiny nebo svých přátel. S výchovnou rolí seniorů ve společnosti se také setkáváme ve školách. I zde jsou již přístupy ke studentům mnohem volnější. Přesto je však nutné zdůraznit, že role učitele není jen vzdělávat, ale zároveň i vychovávat.

Lze říci, že senioři do určité míry společnost vzdělávají a obohacují. Jejich znalosti a zkušenosti jsou nedocenitelné a mnoho lidí si bohužel tuto skutečnost neuvědomuje, neboť jejich názory a připomínky chápou jako velice zastaralé a v dnešním moderním světě neužitečné. Opak je však pravdou. Stáří může přinášet ovoce, kterému se říká moudrost.⁷⁰ Staří lidé se během svého života mnohému naučili a nejen to. Svou praxí jsou schopni si některé úkony zjednodušit nebo mnoho věcí vylepšit. Budeme-li se tedy řídit jejich cennými radami, můžeme se mnoha problémům vyhnout, vyřešit některé nepříjemné situace, usnadnit si v životě spoustu věcí nebo se mnohému přiučit. Jak jsem již výše zmínila, problémem současné společnosti je, že nedokáže dostatečně znalosti a zkušenosti seniorů využít a jejich připomínky leckdy bere na lehkou váhu.

V rodině je také role seniorů výchovná a vzdělávací. Již v raném věku dítěte je do určité míry vychováváno svými prarodiči. Tráví totiž mnoho volného času se svou babičkou a dědou a ti na něj mají obrovský vliv. Tento vzájemně kladný vztah se většinou v individuálním rozmezí změní s nástupem puberty, jak již bylo řečeno dříve. Dítě se oddělí od rodiny a snaží se vychovávat samo. Obecně však platí, že po celý život je prarodič nedílnou součástí našeho života.

Platí to ve společnosti a dvojnásobně to platí v rodině. Senioři nám poskytují mnoho cenných rad a během života nás vzdělávají. Již od narození babičky a dědečkové mluví na svá pravnoučata a snaží se je naučit různá nová slova. V pozdějším věku pak dědečkové učí své vnuky pravidla fotbalu, ovládat různé technické přístroje nebo zabíjet zvěř. Babičky na druhou stranu učí své vnučky vařit, hospodařit s penězi a pečovat o domácnost. Jelikož senioři potřebují mít pocit, že jsou pro společnost a rodinu potřební, tak svou rodinu obohacují svými zkušenostmi i nadále, po celý zbytek života. Jakmile se totiž dozvědí například o nějaké nové technice ve vaření, okamžitě volají svým dcerám nebo vnučkám a chtějí se s nimi podělit o nově nabyté zkušenosti.

Kromě výše uvedených rolí v rodině však existuje ještě jedna, velice významná role seniorů. Prarodiče se snaží zmírňovat napjatou a negativní situaci mezi svými potomky

⁷⁰Pichaud, Clément, Thareauová, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 14.

a jejich vnoučaty.⁷¹ Dojde-li tedy nějakému vnitřnímu sporu, snaží se prarodiče zmírnit hněv svých potomků na jejich děti a naopak se snaží svým vnoučatům radit, jak se příště do podobné situace nedostat a kladou jim na srdce úctu, respekt a lásku k rodině. Jsou tedy takovým pojítkem v případě krize a konfliktů v rodině.

Další role, která úzce souvisí s výše zmíněnou, je jednoduše řečeno zástupce rodiče. V angličtině se babičce a dědečkovi říká grandmother a grandfather, což v doslovném překladu znamená vlivná/velká máma a vlivný/velký otec. V češtině často používáme slovo prarodič, což znamená ve volném překladu rodič starší o jednu generaci než náš vlastní rodič. Vyskytne-li se tedy nějaký problém a jsou-li rodinné vztahy bez větších komplikací, často se vnoučata se svými starostmi obracejí nejen na své rodiče, ale také na své prarodiče.

Role seniorů ve společnosti i v rodině je velice významná. V každém z nás jsou stopy po našich prarodičích, neboť jsme jimi ovlivňováni. Do jisté míry nás vzdělávají a vychovávají. Jsou tedy nasmazatelnou a nenahraditelnou součástí našeho života.

4.4 Násilí páchané na seniorech

Dopouštět se násilí není bohužel nic neobvyklého. Docházelo k tomu před tisíci lety a bude k tomu docházet i nadále. Dopouštět se ovšem úmyslně násilí na lidech, o kterých víme, že nemají sílu se bránit, je nepopsatelné. V případě seniorů nejde jen o násilí, ale také i o týrání, zneužívání a zanedbávání.

Tělesné týrání je nejhrubější forma, jehož podstatou je záměrně působit seniorovi bolest a odírat mu základní tělesné potřeby. Nejčastěji dochází k bití, škrcení, kopání, sražení na zem, mytí ledovou vodou, odpírání jídla, neposkytování léků nebo odmítnutí ošetření v případě bolesti a zranění. Existuje však i pasivní agrese formou úmyslnému vystavení nebezpečí s následkem zranění.⁷² Senior může být při tělesném útoku dokonce ohrožen na životě. Jeho tělo je velice křehké a mnohem hůře se po napadení léčí z různých zranění.

Psychické týrání je pravděpodobně nejčastější a jde o verbální agresi, ponižování, urážení nebo vyhrožování. Do této skupiny se také řadí i úmyslné ničení předmětů

⁷¹Tavel, Peter. *Psychologické problémy v starobe I*. Pusté Uľany: Občianske združenie Schola Philosophica, 2009, s. 201.

⁷²Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 354.

s významným citovým významem pro týraného a násilí proti jeho zvířatům. Dále jde o bránění v sociálních kontaktech.⁷³

Materiální a finanční zneužívání seniora je velice běžné. Cílem je získat od starého člověka finanční obnos nebo docílit přepisu nějaké nemovitosti. Především se jedná o přepis bytů.

Sexuální obtěžování patří k méně častým případům. Přesto jej však nesmíme opomenout.

Zanedbání péče se týká především v případech opatrovnictví, ústavní péče akutní nebo dlouhodobé a dále může jít o opomenutí péče o nesoběstačného seniora. Zanedbáním péče se myslí nevykonání nebo selhání pečovatelských závazků, ať už s nevědomým nebo vědomým úmyslem.⁷⁴ I zde může zanedbání péče vyústit ve smrtelné ohrožení. Při nepodání nezbytných léků nebo při opomenutí dostavit se do bytu seniora a zkontrolovat jeho zdravotní stav může dojít k jeho úmrtí. Smrt způsobená nedbalou zdravotní péčí není bohužel neobvyklým případem.

Příznaky nevhodného zacházení se dělí podle způsobu poškozování dotčeného. Konkrétně se jedná o následující duhy příznaků:

- 1) příznaky fyzického týrání: opakovaná a nejasně vysvětlovaná poranění, úzkost, strach, pozdní ošetření, současná přítomnost několika poranění s různou délkou jejich stáří;
- 2) příznaky psychického týrání: - úzkost, strach, deprese;
- 3) příznaky zanedbávání: - dehydratace, pozdní ošetření poranění, malá hygiena, úzkost, apatie, deprese.⁷⁵

⁷³ Tamtéž s. 354.

⁷⁴ Kalvach, Zdeněk, Zadák, Zdeněk, Jiráček, Roman a kol. *Geriatrické syndromy a geriatrický pacient*, Praha: Grada, 2008, s. 253.

⁷⁵ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 356.

4.5 Sociální potřeby seniorů

4.5.1 Potřeba sociálního kontaktu

Kontakt starého člověka s lidmi je velice důležitý. Při něm totiž senior uspokojí čtyři následující potřeby: potřebu informovanosti, lásky, náležet k nějaké skupině a potřebu vyjadřovat se být vyslechnut.⁷⁶

Senior potřebuje být informován o tom, co se děje v jeho okolí i ve světě všeobecně. Nabyté informace poté slouží k další komunikaci mezi ostatními lidmi a zároveň ho obohacují. Během kontaktu s přáteli nebo s rodinou má starý člověk příjemný pocit, že ho někdo potřebuje a že je s ním rád. Zároveň je součástí nějaké skupiny lidí, a tak se necítí tolik osamocený a snižuje se pravděpodobnost výskytu depresí. Další uspokojení potřeby prostřednictvím kontaktu s lidmi je jistá podpora a důvěra, která pramení z toho, že se senior může někomu svěřit a zároveň, že se na něj může někdo jiný obrátit. Touto vzájemnou důvěrou se upevňuje jejich vztah.

Senioři obvykle více upřednostňují kontakt se známými lidmi, protože posilují jejich pocit jistoty a zároveň vědí, co od nich mohou očekávat. Oproti tomu kontakt s lidmi různého věku nemusí vždy přinášet to pravé uspokojení. Většinou si senioři s mladou generací nerozumějí a zjišťují, že mají zcela odlišné názory, zájmy a cíle.⁷⁷ Takovéto dělení v kontaktech vede k tomu, že se senioři většinou upínají na lidi, které znají a jsou zhruba ve stejném věku. Mají s nimi mnohem více společného, například zážitky, názory nebo aktivity. Velký problém nastává v době, kdy dochází k postupnému umírání stejně starých lidí. Počet kontaktů se tak postupně rychle redukuje.

4.5.2 Potřeba společenských aktivit

Společenské aktivity jsou pro seniora velice důležité a jejich vliv je nezanedbatelný. Zapojení do společnosti je po odchodu do důchodu velice důležité, neboť odchodem z práce senior ztrácí spoustu vztahů s ostatními lidmi a jeho sociální role se podstatně zredukuje. Samotná aktivita pak posiluje člověka z hlediska psychického i fyzického. Například „byly

⁷⁶ Pichaud, Clément, Thareauová, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 39.

⁷⁷ Vágnerová Marie. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 345.

prokázány pozitivní vlivy pohybových aktivit na dlouhověkost odpovídajících asi 20 km rychlé chůze za týden ve srovnání s osoby neaktivními.“⁷⁸

Společenské aktivity umožňují jedinci poznat nové lidi a navázat tak nové vztahy. Tím si zvyšuje i svůj sociální status a přijímá nové sociální role.⁷⁹ Starý člověk se tak necítí osamocený a je spokojenější. Dalším přínosem je pohyb. Aktivity mohou být tělesně zaměřeny, což jedinci výrazně prospívá nejen ze zdravotního hlediska. Pro starého člověka je velice důležité, aby se neustále pohyboval. Pokud by byl senior pasivní, tak by se časem ani nepohnul.

Existuje mnoho druhů společenských aktivit. Některé jsou zaměřeny spíše na pohyb, jiné na vzdělávání a další třeba na procvičování mozku, například šachy. Také záleží na kultuře. Každá země má své oblíbené společenské aktivity. U Francouzů je častá hra pétanque. Jedná se o hru, při které jsou upevňovány sociální vazby, neboť se tato hra hraje tak, že jsou její účastníci rozděleni do dvou skupin a zároveň je to velice výborná hra, při které si senioři procvičují celé tělo, především ruce a záda. U Vietnamců je typická jóga nebo jiná podobná cvičení. Z různých fotografií jde vidět, že tato aktivita probíhá veřejně v hloučku několika seniorů. Další, velice častou společenskou aktivitou nejen seniorů je cestování. Cestování po celém světě obvykle probíhá po početných skupinkách. Navštěvují různé památky, zajímají se o historii dané země a účastní se akcí a slavností. Zajímavostí je, že cestování je pro tuto kulturu velice důležité. Ať už se jakýkoliv člen z rodiny někde vydá, je jeho povinností vše řádně zdokumentovat. Následné záznamy pak rodina vystavuje a chlubí se, kde všude jejich členové byli a co všechno zažili. To je jeden z důvodů, proč například neustále vidíme Vietnamské turisty, jak si stále něco fotí. U nás se setkáme se společenskými aktivitami seniorů, jakými jsou například hraní karet, rybaření, poslední dobou velice populární nordicwalking, což je chůze s holemi. Dále bych zde ještě zmínila prodejní zájezdy, především pro důchodce, které spočívají v tom, že skupinu seniorů odvezou na nějakou akci, pohostí je jídlem a pak jim po zbytek dne vnucují různé přístroje a jiné věci. Bohužel na těchto akcích dochází ve většině případů k podvodům formou prodávání předraženého a nekvalitního zboží, které je někdy prodáno důchodci pod nátlakem a výhrůzkami.

Společenská aktivita seniorů, která je společná pro všechny kultury dle mého názoru trávení volného času s rodinou a se svými přáteli.

⁷⁸ Štikar, Jiří, Hoskovec, Jiří, Šmolíková, Jana. *Bezpečná mobilita ve stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 10.

⁷⁹ Šimáčková-Čížková, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 147.

4.5.3 Zařízení sociální péče pro seniory

Se stářím ubývá člověku sil a přibývá nemocí. Postupně je tedy odkázán na pomoc ostatních. Pokud má senior rodinu, která je schopná a ochotná postarat se o něj, tak se k ní nastěhuje nebo její členové za ním pravidelně dochází a pomáhají mu s činnostmi, které již není schopen samostatně vykonávat. V případě, že rodina nezvládá poskytování potřebných služeb pro svého rodinného příslušníka nebo je na tom senior zle, většinou se rodina, někdy i samotní senioři, obrátí na profesionální pomoc. Existuje řada institucí, které nabízejí seniorům v takových případech své služby.

Pečovatelská služba umožňuje žít seniorovi téměř stejným způsobem života, neboť se nikam nestěhuje, na rozdíl od domovů důchodců, a svůj život si i nadále sám organizuje. O zavedení této služby si žádá samotný senior a probíhá tak, že k němu pravidelně dochází pečovatelka, dobrovolnice nebo profesionálka, která mu pomáhá nebo rovnou vykonává potřebné úkony pro jeho spokojený život. Mezi její základní povinnosti patří například nákupy, vyzvedávání léků, donáška jídla, doprovod na úřady, praní prádla nebo pomoc při konání hygieny. Pečovatelská služba je placená žadatelem a její výše se stanovuje podle míry sociální potřeby.⁸⁰

Domovy s pečovatelskou službou (DPS) jsou velice žádané a představují formu individuálního bydlení seniorů. Jejich obyvatelé dostanou malé byty pro maximálně dvě osoby a platí nájem. Součástí je středisko osobní hygieny, prádelna, jídelna a ordinace. Výhodou je, že zde mají senioři své soukromí, kvalitní bydlení a možnost potkat nové přátele. Pracovní doba a náplň práce je závislá na soběstačnosti seniorů.⁸¹

Dalším zařízením pro seniory jsou **domovinky**, někdy jsou označovány jako denní stacionáře. Jedná se o zařízení, která slouží pro denní pobyt, od rána až do odpoledne. Senior je přivezen na místo rodinou nebo daným zařízením a den probíhá tak, že je nad dotyčným člověkem dohled, poskytují mu stravu, vymýšlejí různé programy, které zahrnují duševní a pohybové aktivity a dále je mu poskytnuta ošetrovatelská a rehabilitační péče. Výhodou pro seniora je to, že si jej poté vyzvedne rodina a nemusí se tak adaptovat na zcela jiné prostředí, ve kterém by musel zůstat a odloučit se od rodiny.⁸²

⁸⁰ Kalvach, Zdeněk, Hrabětová, Eva. *Senior a já – já a senior?* Praha: Společnost přátelská všem generacím, 2005, s. 48-5.

⁸¹ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 471.

⁸² Kalvach, Zdeněk, Hrabětová, Eva. *Senior a já – já a senior?* Praha: Společnost přátelská všem generacím, 2005, s. 48-49.

Snad nejznámější ústavní zařízení jsou **domovy důchodců**, které mají stanovený provozní řád, kterým se řídí. Aby byl senior přijat do domova důchodců, musí podat žádost. Seniorům je zde poskytována zdravotnická péče sestrami a lékařem. Velikou nevýhodou těchto zařízení bývá to, že jejich obyvatelům chybí soukromí, jednolůžkové pokoje jsou vzácnou výjimkou. Domovy důchodců se dělí na státní, církevní a soukromé. Ve státních domovech si obyvatelé platí pobyt, stravu a služby a zároveň je dáno, že každému obyvateli musí po zaplacení všech nákladů zůstat 30% důchodu. Soukromé domovy mají lepší podmínky, ale jsou dražší. Církevní domovy jsou většinou levnější než státní.⁸³

Obecně lze říci, že umístění do domova důchodců nebo podobného zařízení je velice nepříjemným okamžikem pro daného seniora. Odejít z domu a nastěhovat se do takového zařízení je pro seniora potvrzením, že již není samostatný, že potřebuje neustálou lékařskou péči nebo, v horším případě, že jej rodina zavrhla a odmítá se o něj starat. Většinou jsou tyto instituce společností kritizovány, přesto však neustále dochází k podávání nových žádostí o přijetí. V České republice, jsou bohužel domovy důchodců velice časté. Jsou tak časté, že mnohé národy touto skutečností nechápou a velice je to pohoršuje. Jedná se především o země z Východu, kde si svých rodičů a prarodičů ctí mnohem více.

Domovy důchodců a jiná ústavní zařízení jsou přínosné v případě, kdy jejich hlavním cílem je spokojenost jejich klientů. Velkým přínosem je především zdravotní péče, kterou nabízejí a různé aktivity. Umístění zde má však i negativní stránky. Seniori se mohou cítit osamoceni, mohou postrádat svou rodinu a zvyklosti, musejí si zvykat na nové prostředí, obývat pokoj se zcela cizí osobou a mnoho dalších. Navíc dochází i k případům, kdy je ze stran sester a lékařů zanedbávána zdravotnická péče nebo může dojít k různým formám týrání a zneužívání.

4.6 Kulturní potřeby seniorů

„Starší člověk je ve větší míře zaměřen do minulosti.“⁸⁴ Při dlouhých hovorech se seniory zjistíme, že se neustále jejich téma stáčí směrem k minulosti. I když třeba je řeč o tématu zcela novém, ihned jej přirovnají k tehdejší době. Seniori již nechtějí tolik objeovat

⁸³ Kalvach, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004, 470.

⁸⁴ Vágnerová Marie. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007, s. 303.

nové věci. Spíše usilují o to, aby neztratili to, co v průběhu svého života získali. Jde jim tedy především o to, aby měli pocit blízkosti ke své minulosti.

Aby byli senioři neustále nablízku své minulosti, schází se se stejně starými lidmi, s nimiž toho mají mnoho společného. Mohou tak společně zavzpomínat na jejich mládí a období dospělosti nebo si vyprávět různé příhody z práce či rodiny. Chodí na různé kulturní akce, do divadel, muzeí, kin, oper, na výstavy a na spoustu jiných představení či akcí.

Velice časté je navštěvování koncertů svých tehdejších oblíbených zpěváků. Pokud nemají možnost poslouchat jejich hudbu přímo, mohou ji sledovat v přenosu v televizi nebo v rádiích. Nemusí to být jen lidově řečeno dechovka, která je střední i mladou generací velice nepochopena, ale také například zpěváci jakými jsou Karel Gott, Helena Vondráčková, Václav Neckář, Karel Zich, Marie Rottrová, Eva Pilarová a mnoho dalších.

Dalším zdrojem pocitu blízkosti může být pro seniory mnoho filmů pro pamětníky. Mezi velice známé filmové tváře patří například Oldřich Nový, Rudolf Hrušínský, Jorga Kotrbová, Jana Brejchová, Vítězslav Černý, Vlasta Burian, Jaroslav Marvan, Lída Baarová, Adina Mandlová nebo Zita Kabátová. Alespoň stručný výčet těch nejvýznamnějších by byl opravdu dlouhý.

Velice častý pohled do minulosti nastává v době, kdy prarodič vypráví svým vnoučatům své životní příběhy. V tomto vyprávění vidím hned dvě přínosné věci. První pozitivum je, že vnoučata mají ráda, když se jim takové příběhy vyprávějí. Zamýšlejí se nad historií, dovídají se velice přínosné informace o tehdejší době a zároveň tak časem mohou lépe chápat seniory. Druhé pozitivum vidím v tom, že senioři se tak neustále mohou vracet do své minulosti a zároveň získávají pocit, že jim někdo naslouchá a že o ně někdo jeví skutečný zájem.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

5. Cíle výzkumu

Hlavním cílem mé práce je zjistit, v čem se pohled na stáří u raně dospělých v různých kulturách odlišuje. Jelikož je tento cíl velice široký, tak jsem si k jeho dosažení stanovila následující dílčí cíle výzkumu:

- odhalit, zda má příslušnost k pohlaví vliv na pohled na stáří
- analyzovat vztahy a kontakty raně dospělých s prarodiči
- zjistit, zda-li raně dospělí pomáhají svým prarodičům
- zjistit, zda se raně dospělí řídí radami seniorů
- odhalit, jaký je rozsah autority seniorů v dané kultuře
- odhalit vliv seniorů na raně dospělého
- odhalit, jaký je vztah raně dospělých k seniorům
- analyzovat názory na zařízení sociální péče
- zjistit, co si raně dospělí myslí o životním stylu seniorů

6. Charakteristika výzkumného vzorku

Při výběru respondentů jsem si vytyčila následující kritéria:

- věková hranice od 20 do 29 let
- 3 různé etnické skupiny: příslušníci romské minority v České republice
(dále budou v celé práci označeni jako Romové)
příslušníci majoritního obyvatelstva České republiky
(dále budou v práci označeni jako Češi)
Vietnamci, žijící v České republice

Rozhovor byl veden s dvanácti respondenty. V každé kultuře byli zastoupeni 2 chlapci a 2 dívky abych mohla naplnit jeden z mých stanovených cílů – pokusit se odhalit, zda má příslušnost k pohlaví vliv na pohled na stáří. Respondenty jsem získala ze skupiny doporučených vhodných osob. Doporučující byl vždy člověk žijící v dané minoritě. Část

respondentů jsem oslovila sama, bez předchozí konzultace. Byli to zejména Češi, kde nevznikaly komunikační bariéry a nedůvěra.

6.1 Seznam respondentů

Ž1 = žena, Češka, 23 let, studentka

Ž2 = žena, Češka, 28 let, uklízečka

M1 = muž, Čech, 23 let, student

M2 = muž, Čech, 24 let, elektrotechnik

Ž3 = žena, Vietnamka, 24 let, studentka

Ž4 = žena, Vietnamka, 22 let, studentka

M3 = muž, Vietnamec, 24 let, prodavač

M4 = muž, Vietnamec, 25 let, student

Ž5 = žena, Romka, 22 let, studentka

Ž6 = žena, Romka, 25 let, nezaměstnaná

M5 = muž, Rom, 24 let, opravář

M6 = muž, Rom, 25 let, nezaměstnaný

7. Metoda výzkumu

Vzhledem ke stanovenému cíli mé práce jsem si zvolila **kvalitativní výzkum**. Podle Hendla „neexistuje jediný obecně uznávaný způsob jak vymezit nebo dělat kvalitativní výzkum.“⁸⁵ Švaříček a Šed'ová uvádějí definici, která v sobě obsahuje všechny základní rysy kvalitativního přístupu: „kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“⁸⁶

⁸⁵ Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 49.

⁸⁶ Švaříček, Roman, Šed'ová, Klára a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry. Praha: Portál, 2007, s. 17.

Dotazování respondentů probíhalo formou **polostrukturovaného rozhovoru**, jenž vychází z předem stanoveného seznamu otázek. Smyslem volby otevřených otázek bylo, aby dotazovaný mohl zdůvodnit svůj přístup.⁸⁷

„Síla kvalitativních dat spočívá v tom, že jsou přirozeně usprádaná a popisují každodenní život“⁸⁸ Hendl však zároveň uvádí výhody a nevýhody rozhovoru, neboli interview: mezi výhody řadí, že je tato metoda užitečná, pokud nějaký subjekt nelze pozorovat; lze zaznamenat i to, co bylo a dovoluje kontrolu situace sběru dat. Mezi nevýhody řadí především tyto: - průběh rozhovoru v umělých podmínkách;

- přítomnost výzkumníka může vést ke zkreslení a dále možnost;
- lidé často neumějí vyprávět.⁸⁹

Pro kvalitativní výzkum při výběru respondentů existují následující možnosti:

- 1) předem daná struktura výběru – např. demografické parametry
- 2) postupné určení výběrové struktury – např. metoda sněhové koule
- 3) replikační mnohopřípadové studie
- 4) doporučení pro volbu výběru

Pro srovnání, v kvalitativním výzkumu se používá především náhodný výběr.⁹⁰

7.1 Otázky

1. Jak bys definoval pojem stáří?
2. V kolika letech považuješ člověka za starého?
3. Uveď a popiš prvotní znaky stáří.
4. Jak se stáří projevuje fyzicky?
5. Jak se stáří projevuje psychicky?
6. Popiš začátek období důchodu.
7. Popiš životní styl seniorů, a co si o něm myslíš?
8. Popiš typický den seniora.
9. Co ti na seniorech imponuje?
10. Co ti na seniorech vadí?
11. Popiš povahové vlastnosti seniorů.

⁸⁷ Švaříček, Roman, Šedřová, Klára a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry. Praha: Portál, 2007, s. 160-170.

⁸⁸ Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 161.

⁸⁹ Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 162.

⁹⁰ Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 145.

12. Máš strach ze stáří?
13. Co získáš stářím?
14. Co ztratíš stářím?
15. Je, dle Tvého názoru, život seniorů společenský nebo se naopak uzavírají před světem?
16. Jak velkou váhu má slovo seniora pro raně dospělého člověka ve společnosti/pro Tebe?
17. Necháváš si radit od starších nebo se řídíš pouze svým názorem?
18. Jaká je Tvá první myšlenka při pohledu na seniora?
19. Jak obvykle přistupuješ k seniorům?
20. Jaký máš názor na zařízení sociální péče? (například domovy důchodců)
21. Jaké je, podle Tebe, postavení seniorů ve společnosti – mají autoritu v rodině/mimo rodinu?
22. Jak často jsi v kontaktu se svými prarodiči?
23. Jak obvykle probíhá setkání s Tvými prarodiči?
24. Je o svátcích obvykle přítomna celá rodina včetně prarodičů?
25. Mají prarodiče vliv na průběh Tvého života?
26. Ke komu se více obrácíš? K babičce nebo k dědečkovi? A proč?
27. Jaké máš společné aktivity s prarodiči?
28. V čem a jak často pomáháš prarodičům?

8. Průběh šetření

Před zahájením rozhovorů s vietnamskou menšinou jsem se sešla s jedním z respondentů, který se mnou strávil odpoledne, abych lépe porozuměla jejich tradicím a postojům. Vyprávěl mi o rodinných vztazích, mezigeneračních vztazích, zvyklostech a mnoho dalších informací, díky kterým se mi následně lépe pracovalo s respondenty. Vzhledem k tomu, že jsem se potřebovala dozvědět více i o Romech, zašla jsem na doporučení pana Mgr. Martina Navrátila, Ph.D k paní S., která mě také velice ochotně seznámila se základními rysy romské kultury.

Několikrát se stalo, že před zahájením rozhovorů romští respondenti bez předchozího upozornění odstoupili ze spolupráce, formou přerušování kontaktů bez udání důvodů, a tak

jsem se na poslední chvíli obrátila na pana Mgr. Martina Navrátila, Ph.D., který mi umožnil setkání s výše zmíněnou ženou, jenž pomáhá v Olomouci Romům v tísní, a tak mi ochotně domluvila všechny rozhovory.

Všechny účastníky jsem e-mailem nebo telefonicky seznámila s tématem a cílem mé práce. Respondenti si poté sami zvolili místo, kde chtěli, aby rozhovor probíhal. Byli informováni o nahrávání celého rozhovoru na diktafon, s čímž všichni souhlasili. Po navození přátelské atmosféry jsem položila otázky, podle předem stanovené struktury. Tento průběh měl dvě výjimky. Jednalo se o dva respondenty romského původu, kteří bydleli na ubytovně. Místo rozhovoru nám domluvila výše zmíněná pracovnice pomáhajícím Romům v tísní. Rozhovor byl, dle mého názoru, uspěchaný, neboť oba respondenti měli dítě, kterému se museli věnovat. Všechny otázky byly zodpovězeny, avšak některé velice stručně, což mohlo, ale nutně nemuselo, mít za následek kvalitu odpovědí.

Po ukončení rozhovoru jsem všechny nahrávky přepsala do počítače a následně si je rozdělila podle stanovených otázek. V každé otázce jsem hledala shodu nebo rozdíl v odpovědích u jednotlivých etnických skupin a následně je porovnávala.

9. Výsledky výzkumu

1) Jak bys definoval/a pojem stáří?

Většina vietnamských respondentů chápe pojem stáří jako období, které je typické výrazným úbytkem fyzické aktivity. Například dotazovaná Ž4 odpověděla takto: „Stáří pro mě znamená, když je člověk fyzicky starý a nedokáže pracovat bez cizí pomoci.“ Romští a čeští respondenti se již ve svých definicích neshodovali. Dotazována Ž1 odpověděla následovně: „stáří je podle mě nějaká fáze života, kdy je člověk v neproduktivním věku a prošel určitými změnami, jak vzhledovými, tak psychickými.“. Respondent M5 definoval stáří takto: „nemoc, šedivé vlasy, nemohoucnost.“. Zbytek respondentů chápalo stáří například jako orientaci lidí na sebe nebo poslední část života.

U všech respondentů lze spatřit výraznou shodu s literaturou, která říká, že stáří může být definováno více rysy: především změnami ve fyzickém vzhledu, psychickém vnímání sebe i okolí, změnami v sociální interakci s okolím.

2) V kolika letech považuješ člověka za starého?

Většina Čechů zdůraznila, že záleží na člověku, jestli se cítí být starým. 3 lidé stanovili věk, ve kterém považují jedince za starého, a to: 70-80, 60, 70 let. Romští respondenti odpověděli naopak. Tázaná Ž5 uvedla, že „záleží na člověku, v kolika letech se cítí být starý“. Zbytek Romů uvedl tyto věkové hranice stáří: 50, 63 a 50 let. Obdobně, jako Romové, odpovídali Vietnamci. Dotazována Ž3 uvedla, že „je to síla toho člověka i ta psychika, jak se na to stáří cítí“. Ostatní stanovili následující věkové hranice: 50, 50 a 68. Z výsledků vyplývá, že Vietnamci a Romové odpověděli téměř stejně, až na jeden věkový rozdíl, a to sice pěti let. Češi mají stanovenou hranici stáří, která je ovšem oproti vietnamským a romským respondentům posunuta směrem nahoru. Přesto však zdůrazňují, že záleží na jedinci, jak se cítí.

3) Uveď a popiš prvotní znaky stáří.

Většina Vietnamců popsala že člověku ubývá sil. Respondent M4 popsal prvotní znaky stáří takto: „nespavost a unavenost během dne. Dále cítí, že se jejich tělo rozpadá, že nemají žádnou sílu.“ Pouze jeden zmínil, že se stáří začíná projevovat vzhledově, konkrétně vráskami na obličejí. Romští respondenti zmiňovali nejčastěji zapomínání, nemoc a pomalost. Čeští respondenti odpovídali různě (fyzická slabost, psychická slabost, povadlá kůže, šedivé vlasy, změna chování), avšak respondent M1 odpověděl oproti všem jedenácti respondentům zcela odlišně. Podle něj je prvotním znakem stáří „obávaná senilita. Možná, že opravdu potom je ten člověk doopravdy starý.“ Obecně se respondenti v zásadě soustředili na 3 parametry, a to sice na změny ve vzhledu a fyzickou kondici (zdraví/nemoc, vrásky, celkové zpomalení) a psychické změny (zapomínání, slabost, senilita).

4) Jak se stáří projevuje fyzicky?

V této odpovědi lze spatřit jednoznačnou shodu. Všichni respondenti tvrdí, že se projevuje opotřebením, zvýšenou nemocností a hlavně omezenou hybností. Dále se soustředili na vzhled a uvedli vrásky a šedivé vlasy.

5) Jak se stáří projevuje psychicky?

Odpovědi romských respondentů byly naprosto rozdílné. Někteří zmiňovali nervozitu, zapomínání a pocit méněcennosti. Ž6 odpověděla zcela odlišně: „jsou v klidu.“. Obě Češky, Ž1 a Ž2 se shodly, že se ve stáří změní pohled na život a že senior již nemá chuť dělat některé aktivity jako kdysi. Vietnamští respondenti odpovídali, že záleží na lidech. Někteří jsou

upovídání, někteří se cítí zbytečný a jiní jsou starostliví. Napříč etniky se tedy odpovědi různí. Zajímavostí je, že muži více popisují změnu nálady a ženy se zaměřují ve svých odpovědích spíše na sníženou aktivitu. I zde jsou všechny odpovědi ve shodě s literaturou.

6) Popiš začátek období důchodu.

Přestože je zde hodně individuálních odpovědí, lze v každé ze skupin objevit shodné prvky – míra aktivity (někdo se těší na odpočinek, jiný na aktivity, na které neměl čas), strach ze ztráty společenských kontaktů (odchod z práce), snížení příjmů a snížení životního standardu. Nejvíce výrazné je, že se vietnamská skupina zaměřuje na konec pracovní kariéry. U ostatních respondentů se odpovědi liší podle zaměření toho konkrétního seniora.

7) Popiš životní styl seniorů, a co si o něm myslíš?

Češi dělí seniory především na aktivní a pasivní. Aktivní senioři navštěvují své rodiny, chodí do různých spolků pro stejně staré lidi, mají různé koníčky a chodí do společnosti. Pasivní senioři jsou většinu času doma, sledují televizi, luští křížovky a občas si povídají se sousedy. Vietnamci se podle většiny vietnamských respondentů snaží být stále potřební a taky jimi jsou. Starají se především o domácnost svých dětí, vaří, hlídají svá vnoučata a vychovávají je. Dotázaná Ž3 odpověděla takto: „ve Vietnamu, tam mají pocit důležitosti. Jsou součástí něčeho a jsou pořád potřební. Starají se nám o děti, o domácnost, vaří nám a starají se třeba o psy, o zvířata celkově, o rostliny. Jakoby zaujímají místo toho, co my bychom nemohli dělat, když pracujeme.“ Dále zdůrazňovali aktivitu vietnamských seniorů. Respondenti se většinou shodovali, že jsou společenští, hrají šachy, cvičí například jógu, rybaří nebo se starají o pole a zahradu. Romští respondenti popisovali život seniorů většinou jako klidný a pohodový, místy až pasivní. Zmiňovali například sledování televize, povídání si se sousedy a čtení.

8) Popiš typický den seniora.

Tato otázka navazuje na předešlou. Češi opět rozdělují seniory na aktivní a pasivní a podle toho se odvíjí náplň jejich dne. Chodí tedy do různých spolků a snaží se účastnit různých akcí nebo naopak sedí doma, koukají na televizi a uzavírají se před světem. Vietnamští senioři jsou podle respondentů aktivní a starají se především o domácnost svých dětí, kde zároveň mohou i bydlet. Podle dotazované Ž3 vypadá typický den takto: „vstane, že uvaří jídlo pro celou rodinu, pak se postará o ty děti, někdy pomůže svým dětem s prací a tak dále. Jelikož mají většinou rodinné domy, tak pracují třeba na zahradě, sbírají ovoce a rýži. Večer zase uvaří

a pak jdou spát, no“. Romové popisují typický den seniora jako klidný. Vstanou, udělají si snídani, procházejí se a setkávají se s rodinou.

9) Co ti na seniorech imponuje?

Většinou romským respondentům se líbí, že jsou senioři klidní a že se starají o svou rodinu. Vietnamští respondenti uvádějí, že se jim také líbí, že se senioři starají o rodinu. Dodávají však, že se jim imponuje jejich inteligence a zkušenosti, které se snaží předat svým potomkům prostřednictvím poutavého vyprávění životních příběhů. Čeští respondenti uvádějí stejně jako vietnamští moudrost a vyprávění zajímavých životních příběhů.

10) Co ti na seniorech vadí?

Romští muži odpověděli, že jim na seniorech nevadí vůbec nic. Oproti tomu ženám vadí, že mají zastaralé názory. Například Ž5 odpověděla takto: „mají takové zastaralejší názory. Třeba, že se dívka musí vdát brzo nebo že by Romka neměla až tak studovat, maximálně na střední škola. A celkově jejich některé pohledy na svět.“ Většina vietnamských respondentů uvedla, že jim na seniorech nic nevadí. Pouze Ž3 odpověděla, „že do všeho mluví“. Čeští respondenti se ve svých odpovědích zaměřili na povahové vlastnosti. Konkrétně na náladovost, pomlouvání, protivnost a nevrlost.

11) Popiš povahové vlastnosti seniorů.

Většina romských a českých respondentů si myslí, že povahově jsou takoví, jako bývali za aktivního života. Dochází pouze ke zdůraznění kladných nebo záporných rysů. Češi uvádějí především záporné povahové vlastnosti, jakými jsou například náladovost, předsudky, protivná nálada, nervozita a pomlouvačnost. Vietnamci udávají hlavně jejich kladné povahové vlastnosti. Například vtipnost, otevřenost a starostlivost. Romští respondenti podobně jako čeští udávají především negativní povahové vlastnosti, jakými jsou upovídanost, nervozita a náladovost.

12) Máš strach ze stáří?

Čeští respondenti se stáří hodně bojí. Mají strach například, že přijdou o možnost dělat to, co mohli zamlada, dále se bojí smrti svých blízkých ve stejném věku nebo starších. Většina vietnamských respondentů se stáří nebojí. Berou stárnutí, jako přirozený proces. Pouze dotazovaná Ž3 odpověděla, že se stáří bojí. „Protože se bojím toho, že ztratím tu aktivitu, to je

všechno“. Polovina romských respondentů odpověděla, že strach má a druhá polovina odpověděla, že ne.

13) Co získáš stářím?

Všichni respondenti se shodli, že stářím získají klid, čas a zkušenosti. Romové a Vietnamci navíc dodali, že stářím získá člověk další generaci, čili vnoučata. Vietnamci dále zmínili, že budou mít možnost cestovat. Tato odpověď se shoduje s mou vypracovanou teoretickou částí práce ve které jsem popsala, že senioři mají velice v oblibě cestování. Ž4: „Budu mít tolik času a nebudu muset vydělávat tolik, takže bych chtěla hodně cestovat. Já určitě nepatřím k těm lidem, kteří jsou doma u televize a jsou spokojení, takže já bych třeba cestovala.“

14) Co ztratíš stářím?

Všichni respondenti se shodují, že stářím přijdou o své blízké, o zdraví a možnost dělat stejné aktivity jako zamlada. Odpověď dotazované Ž1 zněla takto: „Asi možnosti dělat tolik aktivit, co dělají mladí lidé, protože to se třeba nehodí, aby třeba šel starý člověk na diskotéku. Ale možná potom i přátelé, protože stárnou třeba společně se mnou, tak třeba zemřou dřív.“ Ojedinělá odpověď byla od vietnamského respondenta M4, který odpověděl takto: „Tak co získáš, to můžeš taky ztratit, takže záleží, jak se chováš k lidem. Můžeš ztratit jejich vztah, jejich zájem, důvěru nebo respekt. Taky rodinu. Když nejsi takový shovívavý, společenský, komunikativní, tak tě můžou normálně takhle odehnat nebo odepřít.“

15) Je, dle Tvého názoru, život seniorů společenský nebo se naopak uzavírají před světem?

Vietnamští respondenti se shodli s Romy, až na jednu výjimku, že život seniorů je společenský, výjimkou byl respondent M6, podle kterého není život seniorů společenský. Stýkají se s rodinou, s přáteli a velice rádi si povídají. Čeští respondenti rozdělují seniory na dvě skupiny, ovšem každý má jiná kritéria dělení. Respondent M1 dělí seniory podle toho, kde žijí, zda ve městě nebo na vesnicích. Podle něj senioři ve městech jsou více aktivní než senioři na vesnicích. Podle respondenta M2 se společenský život seniorů odvíjí od toho, jestli žijí s rodinou nebo sami. Dotazovaná Ž1 rozděluje seniory na aktivní a pasivní, přičemž aktivní senioři vedou společenský život. „No já si myslím, že jak kteří. Ti co jsou aktivnější, tak jsou společenšší, chodí do různých spolků. Ale ti pasivní se uzavřou a jsou zapšklí.“ Dotazovaná Ž2 uvádí, že záleží zcela na typu seniora.

16) Jak velkou váhu má slovo seniora pro raně dospělého člověka ve společnosti/pro Tebe?

Všichni romští respondenti se shodli, že váha slova seniora pro raně dospělého jedince je velká. Většina z nich zároveň uvedla, že si všichni jejich slov velice váží. Po položení otázky, zda má i pro ně slovo seniora velkou váhu, odpověděli bez váhání, že ano. Dotazovaná Ž5 odpověděla takto: „Pro mě má velkou. Já si vážím starších lidí a hlavně mám k nim úctu.“ Polovina vietnamských respondentů odpověděla, že velice záleží na osobnosti raně dospělého. Druhá polovina respondentů řekla, že vzhledem k hierarchii, která je v jejich společnosti důležitá, mají senioři obecně největší slovo a je k nim chována úcta. Kromě dotazované Ž3 všichni odpověděli, že slovo seniora má pro ně velkou váhu. (Ž3 „Žádnou...jsem tvrdohlavá.“) Polovina českých respondentů, stejně jako vietnamských odpověděla, že záleží na povaze raně dospělého a zároveň uvedli, že oni si jejich slov váží (M1, Ž2). Zbytek respondentů váhu slova podmínilo vztahem a zkušenostmi seniorů.

17) Necháváš si radit od starších nebo se řídíš pouze svým názorem?

Všichni respondenti si nechávají radit od starších, pokud vyloženě na něco nemají svůj názor, ze kterého nechtějí ustoupit. Konkrétně si nechávají radit například v rodinné oblasti, práci nebo bydlení. Výjimkou je Ž1, která si nechává radit spíše od rodiny a přátel, neboť její prarodiče jsou na tom špatně se zdravím a s cizími seniory není tak často v kontaktu. „Já už mám jenom babičku a dědu a oni už nejsou ve stavu, kdy by mi mohli radit. Babička už má problémy, Alzheimer nebo něco, ale vrací se jí spíš ty vzpomínky z mládí, takže mě někdy ani nepozná.“

18) Jaká je Tvá první myšlenka při pohledu na seniora?

Čeští respondenti uvedli na prvním místě lítost. Lítost podle nich pramení například z nemoci nebo ze samoty. Muži uvedli, že záleží na seniorech, že je nelze zařadit do jedné kategorie. Někdy je jejich první dojem takový, že je obdivují za jejich aktivitu nebo za to, co v životě dokázali. Většina vietnamských respondentů uvedla, že první, co je napadne při pohledu na seniora je, že potřebují pomoc. Pouze respondent M5 uvedl, že ho jako první napadne nemoc. Většina vietnamských respondentů uvedla, že je jejich myšlenka pozitivní. Chovají k nim úctu, nerozlišují je kvůli stáří, obdivují jejich moudrost nebo jejich bílé vlasy. Pouze Ž3 odpověděla takto: „Já spíš lituju toho stáří, ne toho, že jsou seniory.“

19) Jak obvykle přistupuješ k seniorům?

Většina respondentů zmínila úctu, respekt a snahu pomáhat jim. U Vietnamců lze spatřit větší úctu například na základě prohlášení respondenta M4: „taky je snažím pozdravit, i když ne nahlas, tak aspoň se normálně ukloním. To je můj zvyk, takže uklonit se skoro každému“. Dalším důkazem větší úcty Vietnamců k seniorům je výpověď dotazovaného M3: „Většinou s úctou, protože jak jsem říkal, jsem naučený tak, že musím mít úctu ke starším, takže mluvím slušně. I když ten člověk chce, ať mu tykám, tak mám prostě v sobě to, že musím vykat. Když už tykám, tak s ním nemluví jako s rovnocenným, ale pořád tam chovám tu úctu a sprostých slov se třeba vyhýbám.“

20) Jaký máš názor na zařízení sociální péče? (například domovy důchodců)

Většina vietnamských a romských respondentů by své rodiče a prarodiče neposlala do domova důchodců. Uvádějí však okolnosti, za kterých schvalují domovy důchodců. Jedná se o případy, kdy senior již nemá nikoho, kdo by se o něj postaral a dále vážné zdravotní problémy. Z těchto dvou etnických skupin vždy jedna respondentka byla ostře proti domovům důchodců. Ž4: „Já bych svojí mámu ani svého tátu nikdy nedala do domova důchodců. Za žádných okolností, ani kdybych se topila v hypotéce. Ani třeba kdyby byli nemocní, že by to stálo peníze a tak. Já bych je tam nikdy nedala za to, co oni pro mě udělali. Oni mě v podstatě taky nedali do dětského domova, tak já je taky nebudu dávat do domova důchodců. Hlavně jsme rodina a musíme držet při sobě.“ Ž6: „jsou to zařízení, kde odložíš bližního svého. Jak kdyby ses ho chtěla zbavit. To je pro mě domov důchodců.“ Čeští respondenti většinou hodnotili kvalitu domovů důchodců a shodli se, že některé jsou na hrozně úrovni a zacházejí se seniory nelidsky. Ovšem žádný z respondentů neřekl, že by svého bližního do takového zařízení nikdy nedal. Například respondent M1 má s domovy důchodců pouze jednu zkušenost: „Já mám s domovy důchodců jen jednu zkušenost, a to sice, že mi zde díky zanedbání péče zemřela prababička“. Navzdory této skutečnosti odpověděl následovně: „mít doma babičku, o kterou se musíš dennodenně starat...ona si ani nedojde na záchod nebo tak, to je pro rodinu naprosto nemožná věc, když potřebují, aby dělali oba dva dospělí členové, vydělávali peníze...navíc měj na to nervy.“

21) Jaké je, podle Tebe, postavení seniorů ve společnosti – mají autoritu v rodině/mimo rodinu?

Čeští respondenti se shodli, že senioři mají autoritu ve společnosti i v rodině. Například respondent M1 odpověděl takto: „Jistě mají. Podívej se na dnešního prezidenta České republiky. Uvědom si třeba, že pro nás dva hlavní představitelé státu, kteří bojovali o ten post, byli oba dva bezesporu už hluboko za důchodovým věkem. A přesto mají velkou autoritu a velkou přízeň všech občanů v České republice nebo většiny. Takže proč by neměli mít autoritu. Jsou to moudří lidé.“ Zároveň však většina zdůraznila, že jejich autorita a respekt může být ohrožena jejich nemocí, chováním nebo silou rodinných vztahů. Vietnamci se shodli, že ve Vietnamu je autorita seniorů obrovská, neboť záleží právě na věku. Lidé ve vysokém věku jsou v hierarchii postaveni nejvýše, tudíž mají i největší autoritu. I všichni Romové se shodli, že senioři mají velkou autoritu jak ve společnosti, tak i v rodině.

22) Jak často jsi v kontaktu se svými prarodiči?

Všichni Romové odpověděli, že jsou se svými prarodiči v kontaktu každý den. Oproti tomu čeští respondenti jsou v kontaktu se svými prarodiči podle jejich vzájemného vztahu. Pokud si s některým ze svých prarodičů nerozumí, jak můžeme vidět u respondentů M1 a M2, tak se kontaktují pouze v případě potřeby. Dotazovaná respondentka Ž1 je se svými prarodiči v kontaktu 1-2x do měsíce, především kvůli jejich zdravotnímu stavu a dotazovaná Ž2 odpověděla, že je se svou babičkou v kontaktu každý den. Lze tedy vydedukovat z poskytnutých odpovědí, že ženy jsou v kontaktu se svými prarodiči častěji než muži. Vietnamští respondenti nejsou se svými prarodiči tolik v kontaktu vzhledem k jejich vzájemné vzdálenosti. Dva respondenti svou odpověď zdůvodnili tím, že náklady spojené s cestou za svými prarodiči jsou velmi vysoké. Ž4: „je to trošku drahá záležitost, tak dvacet tisíc letenka plus ještě náklady na jídlo, na pití a dohromady 60, 70 tisíc za měsíc, ani ne, spíš tři týdny nebo dva týdny. Takže není to tak často“

23) Jak obvykle probíhá setkání s Tvými prarodiči?

Romové tráví největší část doby společného setkání tím, že si spolu povídají. Respondenti M5 a M6 zdůrazňují, že setkání probíhá ve velice přátelské atmosféře. Čeští respondenti uvedli, že setkání probíhá formou pohoštění a povídáním si. Odpovědi Vietnamců se různí. 2 respondenti zmiňují pohoštění při návštěvě a velice láskyplný vztah. Ovšem 2 respondenti odpovídají, že setkání není tolik provázeno emocemi, což dokládá například odpověď dotazované Ž4: „rozhodně se na tebe nevrhají, rozhodně ti nemačkají tváře a neptají se, jestli

jsi něco jedla. Senioři, na rozdíl od vašich seniorů, nejsou moc emocionální, neprojevují prostě emoce tak moc.“

24) Je o svátcích obvykle přítomna celá rodina včetně prarodičů?

Romové se jednoznačně shodli, že všechny svátky tráví s celou rodinou a přímo v ten den. Vietnamští respondenti odpovídali, že je zcela běžné oslavovat všechny svátky v ten den s celou rodinou. Ovšem vzhledem k tomu, že s prarodiči nežijí, tak s nimi slaví jen některé svátky a to ještě pouze příležitostně. Čeští respondenti odpověděli, že vzhledem k oslabení vzájemných vztahů se rodiny o svátcích stýkají po částech. Kromě dotazované M2 všichni uvedli, že v den svátku nejsou se svými prarodiči, ale až poté. V této odpovědi se výrazně od obou etnických skupin liší. Dotazovaná M2 odpověděla takto: „o tradičních svátcích jsme většinou celá rodina, ale hlavně já vlastně s babičkou. Ale většinou se snažíme všichni, když to jde.“

25) Mají prarodiče vliv na průběh Tvého života?

Většina dotazovaných Čechů odpověděla, že jejich prarodiče na ně mají velký vliv. Jako příklad uvedli předání cenných rad do života a do budoucnosti. Zcela opačně odpověděli Vietnamci. Většina z nich se zmínila, že vzhledem k ojedinělým kontaktům je nemají jak ovlivňovat. Pouze jeden respondent M3 odpověděl kladně a svou odpověď následně zdůvodnil takto: „Ano, protože třeba tím, že jejich slovo má větší váhu, tak když něco chci tak musím mít jejich svolení, a nebo, když člověk něco neví, přijde si pro radu, tak tím pádem už ovlivňuje ten jeho život“. Všichni Romové uvedli, že je jejich život ovlivněn jejich prarodiči. Neustále jim pomáhají finančně, podporou nebo radou. Jejich odpovědi jsou tedy shodné s odpověďmi Čechů.

26) Ke komu se více obracíš? K babičce nebo k dědečkovi? A proč?

Polovina českých respondentů uvedla, že během života všech svých prarodičů se více obraceli k babičkám. Jako důvod uvedli lepší vztahy a častější kontakty s nimi. Respondent M2 odpověděl, že buď záleží na situaci nebo povaze problému, který se řeší a respondentka Ž1 uvedla, že vzhledem ke zdravotnímu stavu svých prarodičů nebo úmrtí se neobrací ani na jednoho z nich. Stejně odpovídali i Romové. I zde polovina respondentů uvedla kladnější vztah k babičce a zbývající dva respondenti odpověděli jinak kvůli úmrtí nebo povaze problému. Vietnamské slečny se neobracejí ani k jednomu z prarodičů. Obě respondentky uvedly, že důvodem je slabé citové pouto. Respondent M3 uvedl, že se více obrací k babičce

a respondent M4 uvedl, že během života obou svých prarodičů měl blíže k dědečkovi. Svou odpověď zdůvodnil vzdáleností: „měl jsem nejbliže k dědečkovi, protože jak říkám, na vzdálenosti záleží.“

27) Jaké máš společné aktivity s prarodiči?

Čeští respondenti ve svých odpovědích uvedli, že společně se svými prarodiči mají zejména povídání si. Dále zmiňovali například podnikání, rybaření nebo výstavu psů. Kromě dotazované Ž6, která se svými prarodiči nemá žádné společné aktivity, všichni Romové uvedli především pohybové aktivity, mezi které patří například úklid, tanec, výlety, houbaření. Respondent M5 odpověděl takto: „určitě chodíme třeba do lesa na hříby, jezdíme na výlety spolu, stanovat a tak.“ Dále uvedli například sledování televize nebo poslech hudby. Většina vietnamských respondentů uvedla, že se svými prarodiči nemají žádné společné aktivity. Svou odpověď zdůvodnili tím, že se s nimi moc často nevidí. Jeden respondent M3 zmínil, že když se setká se svými prarodiči, tak že společně hrají šachy, vaří nebo se starají o pole a rybník.

28. V čem a jak často pomáháš prarodičům?

Většina českých respondentů uvedla, že svým prarodičům pomáhají především fyzicky, tudíž například při těžkých manuálních pracích nebo při doprovodu na toaletu či při chůzi. Vietnamské respondentky uvedly, že nepomáhají svým prarodičům v ničem: Ž4 odpověděla takto: „když jsem tam byla jakoby na dovolené po maturitě, tak já jsem tam nemusela dělat nic, to dělaly všechno moje sestřenice.“ Vietnamsští chlapci oproti dívkám pomáhají tak často, jak mohou. Je však nutné zdůraznit, že kvůli vzdálenosti od svých prarodičů není možné, aby pomáhali tak často. Většina Romů pomáhá svým prarodičům s domácími pracemi. Pomáhají například s úklidem nebo vařením.

Závěr

Stárnutí a stáří je fenoménem dnešní doby. Velkým problémem je skutečnost, že stárne populace a mladá generace má postupem času se starší generací mnohem méně společného. Respekt, úcta, vztahy, to vše je velice ohroženo moderní dobou. Důraz je mnohdy kladen na krásu a mladost na úkor zkušeností a inteligence. Hlavním cílem mé práce bylo zjistit, v čem se pohled na stáří u raně dospělých v různých kulturách odlišuje. K jeho dosažení jsem si stanovila dílčí cíle výzkumu a došla k následujícím závěrům.

Z výpovědí respondentů nelze jednoznačně usoudit, že by pohlaví ovlivňovalo jejich pohled na stáří.

Podle výzkumného šetření jsou nejvíce v kontaktu se svými prarodiči určitě Romové, jelikož se s nimi schází každý den. Porovnat Vietnamce a Čechy je obtížnější především z důvodu, že Vietnamci nejsou se svými prarodiči tak často kvůli vzdálenosti. Budeme-li porovnávat vztahy mezi danými třemi kulturami tak zjistíme, že nelepší mezigenerační vztahy mezi sebou mají Romové. Jsou s nimi rádi, povídají si s nimi, váží si jich. U českých respondentů závisí vztahy hodně na oblibě daného prarodiče. Opět je však nutné zdůraznit, že vzhledem k tomu, že vietnamští respondenti mají své rodiče daleko, tak jejich vzájemné vazby slábnou, což někteří v rozhovorech uváděli. Pro dosažení věrohodné odpovědi, by bylo nutné zkoumat jedince, kteří mají stejné možnosti být se svými prarodiči.

U Vietnamců je zvykem pomáhat a starat se o své prarodiče. Respondenti však nejsou často se svými prarodiči, tudíž jim nelze nijak často pomáhat. Ve zkoumaném vzorku romští i čeští respondenti pomáhají svým prarodičům, jak jen to jde. Liší se pouze v oblasti, ve které pomáhají.

Raně dospělí si obecně nechávají radit od seniorů. Výjimky nastávají tehdy, když na něco mají vyloženě svůj názor, ze kterého neustoupí nebo v případě, že daný senior trpí nějakou vážnou duševní nemocí.

Romové i Vietnamci se shodli, že senioři v jejich kultuře mají velkou roli a autoritu. Z jejich výpovědí lze však usoudit, že největší autoritu mají senioři ve Vietnamu. V jejich společnosti je velice důležitá hierarchie a podle ní mají senioři největší autoritu ze všech. Čeští senioři podle respondentů sice mají autoritu, ale ta může být ohrožena vzájemnými vztahy nebo povahou seniora.

Vietnamští respondenti nejsou významně ovlivňováni seniory vzhledem k tomu, že se s nimi často nevidají. Přesto uvedli, že ve Vietnamu je běžné, že jsou vychováváni a tedy i ovlivňováni jejich prarodiči. Češi i Romové jsou podle výzkumu velice ovlivňováni seniory. Váží si jejich slov, radí jim do života, pomáhají jim. Lze tedy obecně říci, že ve všech kulturách senioři ovlivňují raně dospělé.

Pozitivní vztahy se seniory se při výzkumu projevily nejvýrazněji u Vietnamců. Nelze v žádném případě říci, že by Češi ani Romové k seniorům nechovali úctu nebo respekt. Ale Vietnamci si seniorů váží mnohem více. Jsou už od malička vychováváni, aby ke starším měli úctu a navíc, jak jsem již zmínila, je v jejich společnosti důležitá hierarchie a podle té jsou senioři na vrcholku.

Vietnamci ani Romové by své rodiče a prarodiče neposlali do domovů důchodců. Přesto však většina uvedla nouzové případy, za kterých by byli nuceni je do těchto zařízení poslat. Češi se nijak proti domovům důchodců nebránili. Žádný z nich neřekl, že by tam nikoho ze své rodiny nedal.

Češi rozdělují seniory na aktivní a pasivní. Vietnamci pohlížejí na život seniorů jako na velmi aktivní a bohatý. Romové naopak zastávají názor, že životní styl seniorů je velice pasivní a mnohdy až nudný.

Pohled na stáří se ve třech daných kulturách jistě odlišuje. Vietnamci se stáří vůbec nebojí a vnímají jej velmi pozitivně. Stáří jim podle nich přináší odpočinek, radost z výchovy vnoučat, možnost cestovat, zkušenosti, moudrost a také možnost nejvyššího hierarchického postavení v rodině. Obecně berou stáří jako přirozenou součást života. Češi se stáří velice bojí. Mají strach, že ve stáří již nebudou moci dělat tolik aktivit jako zmlada, že přijdou o své blízké nebo o zdraví. Romové vnímají stáří především jako období klidu a pohody. Období, kdy tráví čas se svou rodinou a se svými přáteli.

Ačkoli jsem naplnila všechny cíle, které jsem si stanovila, tak je nutné zmínit, že výsledky mého výzkumu nelze brát jako všeobecně závazné. Slabou stránkou mého výzkumu je především malý vzorek. Zkoumala jsem jednotlivou kulturu na základě 4 lidí, 2 žen a 2 mužů. V kvalitativním výzkumu obecně platí, že čím větší vzorek výzkumník má, tím věrohodnější je výsledek jeho práce. Mou práci tedy shledávám jako velice přínosnou pro inspiraci dlouhodobějšímu výzkumu, který by se zaměřoval na problematiku pojetí stáří v různých kulturách.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

DESSAINTOVÁ, Marie-Paule. *Nezačínajte stárnout*. Praha: Portál, 1999. 231 s. ISBN 80-7178-255-6.

DODD, Jan, LEWIS, Mark, EMMONS, Mark. *Vietnam*. Brno: JOTA, 2008. s. 736. ISBN 978-80-7217-540-6.

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

JAROŠOVÁ, Darja. *Péče o seniory*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2006. 17 s. ISBN 80-7368-110-2.

KALVACH, Zdeněk. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004. 861 s. ISBN 8024705486.

KALVACH, Zdeněk, HRABĚTOVÁ, Eva. *Senior a já – já a senior?* Praha: Společnost přátelská všem generacím, 2005. 72 s. ISBN neuvedeno.

KALVACH, Zdeněk, ZADÁK, Zdeněk, JIRÁK, Roman a kol. *Geriatrické syndromy a geriatrický pacient*, Praha: Grada, 2008. s. 366. ISBN 978-80-247-2490-4.

KUBÁTOVÁ, Helena. *Sociologie životního způsobu*, Praha: Grada, 2010, 272 s. ISBN 978-80-247-2456-0.

MINIBERGEROVÁ, Lenka, DUŠEK, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2006. 67 s. ISBN 8070134364.

PICHAUD, Clément, THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998. 160 s. ISBN 80-7178-184-3.

POKORNÁ, Andrea. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada, 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-3271-8.

SAK, Petr, KOLESÁROVÁ, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012. 225 s. ISBN 978-80-247-3850-5.

SUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2.

SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 284 s. ISBN: 978-80-86429-62-5.

ŠIMÁČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. 175 s. ISBN 978-80-244-2141-4.

ŠTIKAR, Jiří, HOSKOVEC, Jiří, ŠMOLÍKOVÁ, Jana. *Bezpečná mobilita ve stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 135 s. ISBN 978-80-246-1339-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TAVEL, Peter. *Psychologické problémy v starobe I*. Pusté Uľany: Občianske združenie Schola Philosophica, 2009. 278 s. ISBN 9788096982370.

TVAROH, František. *Všichni stárneme*. Praha: Avicenum, 1983. 248 s. ISBN neuvedeno.

UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Odeon, 2001. 646 s. ISBN 8020710604.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 461s. ISBN 978-80-246-1318-5.

Elektronické publikace

BÁBÍČKOVÁ, Alexandra et al. Typy věkových struktur. [online] Publikováno 2005 [cit. 14.3.2013]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_pohlavivektypyvekstruktur=&PHPSESSID=dccb9f08e8cd6c53567572514dcb43d1).

Český statistický úřad, Senioři v mezinárodním srovnání 2012. [online] Publikováno 30. 4. 2012 [cit. 14. 3. 2013]. Dostupné z: (http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1417-12-n_2012).

FIALOVÁ, Ludmila. Vyšla publikace Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993–2008 [online]. Publikováno 29.6.2011 [cit. 14.3.2013]. Dostupné z: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-11215.html>).

PELIKÁN, Šimon, CHARVÁT, Petr. Senioři a pohybová aktivita [online]. Publikováno 16.5.2011 [cit. 14.3.2013]. Dostupné z <http://www.vemeste.cz/2011/05/seniori-a-pohybova-aktivita/>).

SVOBODOVÁ, Kamila. Demografické stárnutí a jeho dopady. [online] Publikováno 23.6.2011 [cit. 14.3.2013]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=764).